

Dalia Pakalniškienė – humanitarinių mokslų daktarė, Klaipėdos universiteto Baltų filologijos katedros profesorė.
Moksliniai interesai: lietuvių kalbos istorija, baltų kalbos, geolingvistika.
El. paštas: dalia.pakalniskiene@gmail.com

Dalia Pakalniškienė: PhD in Humanities, professor of Department of Baltic Philology, Klaipėda University.
Research interests: the history of Lithuanian language, Baltic languages, geolinguistics.
E-mail: dalia.pakalniskiene@gmail.com

Dalia Pakalniškienė

Lietuvių kalbos institutas

INTARPINIAI IR STA KAMIENO DENOMINATYVAI SENOJOJE LIETUVIŲ RAŠTIJOJE: NOMINACIJA IR MOTYVACIJA

Anotacija

Straipnyje pristatomas vienės senojoje lietuvių raštijoje užfiksuotos intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių grupės – denominatyvų, t. y. vedinių iš vardažodžių (būdvardžių ir daiktavardžių), – onomasiologinės sistemos tyrimas. Analizuojamieji veiksmažodžiai priklauso fientyviniam žodžių darybos tipui: jų darybinė reikšmė reikšmė yra 'darytis, tapti tokiu ar tuo, įgyti / patirti tai, kas pasakyta pamatiniu žodžiu'. Pamatiniai žodžiai yra konkretieji ir abstraktieji būdvardžiai ir daiktavardžiai, iš kurių afiksinės nominacijos būdu – paradigmacija – sudaromi fientyviniai ar, rečiau, statyviniai veiksmažodžiai. Be to, verbalizacijos procese svarbus vaidmuo tenka pagalbinei darybos priemonei – intarpui ir formantui *sta*, kurie priskiria veiksmažodį fientyvams. Fientyvinio darybos tipo centrą sudaro deadjektyvai, periferiją – desubstantyvai. Tiriamųjų denominatyvų semantiką eksplicitiškai, rečiau implicitiškai, lemia pamatinių būdvardžių ir daiktavardžių semantika. Pagal leksiniu motyvatoriumi nusakomas ypatybes / objektus nustatyti septyni denominatyvinių veiksmažodžių motyvacijos modeliai: koloratyvusis, morfologinis, fiziomorfologinis, psichomorfologinis, posesinių ir socialinių santykių, saporinis, terminis.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai, denominatyvai, fientyvai, statyvai, nominacija, motyvacija.

Abstract

The article presents the analysis of onomasiological system of one group of infixed and *sta*-stem verbs attested in the old Lithuanian scripts, denominative verbs in particular, derived

from adjectives and nouns. The analysed verbs belong to the type of fientive word formation: their derivational meaning is 'to become or to acquire/experience something which is denoted by the primary word'. The primary words are specific and abstract adjectives and nouns which by the means of affixal nomination – paradigmation – are used to form fientives or, more rarely, stative verbs. What is more, in the process of verbalization, additional means of derivation, namely, the infix and affix *sta*, play a significant role in attributing the verb to the derivational model of fientives. The centre of fientive derivational type is comprised of deadjectives, while desubstantives stand in the periphery of this type. The semantics of the denominatives analyzed is determined explicitly (in rarer cases, implicitly) by semantics of primary adjectives and nouns. According to properties/objects denoted by the lexical motivator, seven motivational models of denominative verbs have been established: colourative, morphological, physiomorphological, psychomorphological, the model of possession and social relationship, gustatory, and thermal one.

KEY WORDS: infixed and *sta* stem verbs, denominatives, fientives, statives, nomination, motivation.

doi:<http://dx.doi.org/10.15181/rh.v24i0.1908>

Į v a d a s

Gausi rytų baltų kalbų intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių klasė (plg. lietuvių kalboje jų yra per tūkstantį, latvių kalboje perpus mažiau, prūsų kalboje tik keli šio tipo veiksmažodžiai, žr. Pakalniškienė 1993, 1996, 2001) suponuoja gausią tyrimų problematiką: jų vietą indoeuropiečių kalbų sistemoje, formaliosios struktūros ir semantikos santykių pobūdį, kilmės ir darybos klausimus, produktyvumo priežastis, chronologinę ir arealinę distribuciją, onomasiologinės sistemos sandarą ir pan.

Intarpiniai veiksmažodžiai (ar plačiau – nazaliniai prezentai) – daugelyje indoeuropiečių kalbų fiksuojama fleksinė klasė, siekianti bendrosios indoeuropiečių epochos laikus (apie formaliosios struktūros raidą atskirose indoeuropiečių kalbose žr. Gorbachov 2007, Kuiper 1937, Strunk 1967). Baltų kalbose su infiksinais veiksmažodžiais glaudžiai susijęs *sta* kamienas laikomas šių kalbų inovacija (Kazlauskas 1968, Kuryłowicz 1964), tačiau esama bandymų sieti juos su ide. *sk*-veiksmažodžiais (Gorbachov 2014, Endzelynas 1957 ir kiti), germanų kalbų veiksmažodžiais (Stang 1942, 1966), slavų kalbų korespondencijomis bei medialinėmis indoeuropietiško dezideratyvo formomis (Villanueva Svensson 2010¹). Indoeuropiečių kalbų intarpiniams veiksmažodžiams būdingos specifinės formos ir turinio ypatybės: jie yra nulinio šaknies laipsnio, tranzityviniai, aktyvaus

¹ Ten pat žr. išsamią apžvalgą apie formanto *sta* kilmės hipotezes.

veiksmažodžiai „elgiasi“ priešingai: yra intranzityviniai, reiškia būseną ar procesą, priklauso tematiniam asmenavimo tipui (pavyzdžiui, lie. *liūpa*, s. sl. *-lb(p)nōti*, go. *-lifnan*), sudaro poras su bendrašakniais pagrindinio laipsnio veiksmažodžiais ir vardažodžiais (Gorbachov 2007, 162–164). Toks neatitikimas kalbininkų vertinamas įvairiai: dažniausiai šiaurės indoeuropiečių infiksinių veiksmažodžių semantikos ir formaliosios struktūros skirtumai laikomi inovacija (Kuiper 1937, Stang 1942, 1966, Schmid 1963, Kuryłowicz 1964, Strunk 1967, Oettinger 1979, Karaliūnas 1987, Kaukienė 1994, 2002, Schmaling 2000 etc.), bet randasi hipotezių „šiaurės“ situaciją laikyti archaizmu (Gorbachov 2007, 202–219).

Šiame straipsnyje pristatomas vienės senojoje lietuvių raštijoje užfiksuotos intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių grupės – denominatyvų, t. y. vedinių iš vardažodžių (būdvardžių ir daiktavardžių), tyrimas. Tyrimą paskatino Viačeslavo Gorbačiovo ir Migelio Vilanuevos Svensono įžvalgos dėl baltiškųjų denominatyvų kilmės: toks darybos modelis esąs būdingas ne tik lietuvių ir latvių, bet ir slavų bei germanų kalboms (Gorbachov 2007, Villanueva Svensson 2016). Šie kalbininkai pateikia relevantiškų baltų, slavų ir germanų kalbų fientyvų pavyzdžių, gretina juos formaliosios struktūros ir reikšmės požiūriu, atskleidžia reliatyvią chronologiją: archajiškais laikomi nulinio šaknies laipsnio denominatyvai, darybiškai siejami ir su nulinio, ir su pamatinio šaknies balsių kaitos laipsnio vardažodžiais, plg.: s. sl. *o-slbpnōti* ‘akti’ : *slēp* ‘aklas’, s. isl. *raudr* ‘raudonas’ : *roðna* ‘rausti’, lie. *taukai* : *tūkti* ir pan. Darybinis modelis tebėra išlikęs dabartinėse slavų kalbose (plg. ček. *o-slnout(i)* : *slepý*, *schnout(i)* : *suchý*, *mrznout(i)* ‘šalti’ : *mráz* ‘šaltas’, lenk. *schnąć* : *suchi*, *marznąć* : *mróz*, r. *soxnuť* : *sux(oj)*, *měrznuť* : *moróz*, serb.-kr. *sàhnuti (sàhnem)* : *sùh*, *mřznuti (se)* : *mràz* (Gorbachov 2007, 25). Pagrindinio šaknies balsių kaitos laipsnio fientyvai, kopijuojantys pamatinio vardažodžio vokalizmą, laikomi inovacija, plg. baltų ir gotų kalbų vedinius: lie. *šlāpias* → *šlāpti*, *šlāmpa*, *ilgas* → *ilgti*, *ilgsta*, la. *slapjš* ‘šlapias’ → *slapt*, *slūopu* ‘šlapti’, *ilgs* ‘ilgas’ → *ilgt*, *ilgstu* ‘ilgti’, go. *hails* ‘sveikas’ → *ga-hailnan* ‘sveikti’.

Taigi lietuvių ir latvių kalbose fiksuojama ta pati inovacija kaip ir slavų bei gotų kalbose. V. Gorbačiovo ir M. Vilanuevos Svensono teigimu, lietuvių kalboje esą paveldėtų archajiškų denominatyvų, išlikusių iki šių

dienų. Ne visada įmanoma juos atpažinti sinchroniškai, jų motyvacija išblėsusi, neskaidri, tad tenka pasitelkti diachroniją, pavyzdžiui, nustatant tokių opozicijų, kaip *saūsas : sūsti, taukai : tūkti* ir pan., darybinį santykį.

Intarpiniai ir *sta* kamieno denominatyvai vadinami *fientyvoiniai*² (plg. lo. *fieri* ‘rastis, atsitikti, darytis, tapti’) – darybinė jų reikšmė paprastai nusakoma ‘darytis, tapti tokiu ar tuo, kas pasakyta pamatiniu žodžiu’. Lingvistinėje lietuvių literatūroje apie tokius vedinius rašoma nedaug. „Lietuvių kalbos gramatikoje“ teigiama, kad pirminiai veiksmažodžiai³ yra iš nieko nepadaromi (LKG 2, 218–219), nors toliau pabrėžiama, kad kai kuriuos iš jų „galima susieti su tos pačios šaknies vardažodžiais ar veiksmažodžiais, tačiau labai retai galima įrodyti jų antrinę darybą“ (LKG 2, 219, 227), ir pateikiama keletas pavyzdžių. Aldona Paulauskienė fragmentiškai aptaria įvairių struktūrų veiksmažodžių darybą ir darybinę reikšmę, tačiau visai nemini intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių (Paulauskienė 1994). Jonas Kazlauskas pateikia intarpinių resp. *sta*-kamienių veiksmažodžių ir vardažodžių darybinių opozicijų, pabrėždamas vėlyvą toki darybos būdą (Kazlauskas 1968, 319). Bene daugiausia dėmesio denominatyviniams veiksmažodžiams yra skyręs Pranas Skardžius, „Lietuvių kalbos žodžių daryboje“ pateikęs jau didesnę galimų darybinių opozicijų sąrašą (Skardžius 1943). Minėtini Eriko Hofmano straipsnis „Baltų kalbų intarpiniai veiksmažodžiai“ (*Die baltischen Verba mit Nasalinfix*), kuriame teigiama, jog intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai dažnai būna būdvardinės kilmės⁴ (Hofmann 1956); Francisko B. J. Keiperio studija „Indoeuropietiškieji intarpiniai veiksmažodžiai“ (*Die Indogermanischen Nasalpräsentia*) su trumpomis pastabomis apie galimą denominatyvinę lietuvių intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių kilmę (Kuiper 1937). Daugiau tyrinėjami dabartinės lietuvių kalbos priesaginiai denominatyvai (Pakerys, 2004, 2005, 2006, 2011; Pakerys, Rimkutė, Utkā 2012).

Kitų kalbų denominatyviniams veiksmažodžiams dėmesio skiriama nemažai. Pirmiausia minėtini Hanso Marchando anglų kalbos žodžių darybos tyrimai (1969), kuriuose analizuojama ir denominatyvų daryba: darybos būdai, formantai, semantinės kategorijos, produktyvumas. Denominaty-

² Šį terminą vartoja Gorbachov 2007, Villanueva Svensson 2016.

³ Klaidinantis terminas, suponuojantis, jog šakniniai veiksmažodžiai esti tik neišvestiniai žodžiai.

⁴ Deja, straipsnyje yra nemąža netikslumų ar net klaidų interpretuojant atskirų veiksmažodžių kilmę.

vinius veiksmažodžius H. Marchandas vadina kondensuotais suveiksmažodintais sakiniiais, jo teigimu, tokių veiksmažodžių produktyvumą lemia kalbos ekonomijos dėsnis (Marchand 1969). Tačiau visose kalbose denominatyvinių veiksmažodžių yra gerokai mažiau nei deverbatyvinių (Haspelmath, Sims 2010). Tipologiškai ir genetiškai (ne)susijusių kalbų denominatyvų tyrimai atskleidžia tam tikrus universalius (žinoma, ir besiskiriančius) darybos modelius, semantikos ir pragmatikos, kognityvinius aspektus (Gerds, Marlet 2008, Gottfurcht 2008; Clark and Clark 1979, Kiparsky 1997, Stiebels 1998 ir kt.⁵)

Ankstesnio tyrimo duomenimis (Pakalniškienė 2000), lietuviškieji denominatyvai (per 200 leksemų) sudaro net penktadalį visų lietuvių kalbos intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių: itin produktyvi intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių daryba iš būdvardžių (užfiksuota apie 130 opozicijų), beveik perpus mažiau vedinių iš daiktavardžių (apie 70 opozicijų). Paaikškėjo, kad tokia veiksmažodžių daryba itin būdinga lietuvių kalbai, nes latvių kalboje analogiškų darybinių opozicijų fiksuojama daug mažiau – apie 50 (Hauzenberga-Šturma 1970), o prūsų kalboje nė vienos. Dabartinėje lietuvių kalboje ir tarmėse denominatyvai kopijuoja pamatinio žodžio šaknį, t. y. absoliuti dauguma veiksmažodžių yra pagrindinio laipsnio šaknies (Pakalniškienė 2000).

Intarpiniai ir *sta* kamieno denominatyvai senojoje lietuvių raštijoje

Denominatyvinių fientyvų klasė šiaurės indoeuropiečių kalbose identifikuota remiantis negausiais germanų, slavų, baltų kalbų pavyzdžiais, tad tikslinga šią įdomią V. Gorbačiovo ir M. Vilanuevos-Svensono idėją papildyti atskirų kalbų vidinės rekonstrukcijos tyrimais, kurie galėtų detalizuoti įvairius fientyvų tapimo aspektus. Šiame straipsnyje pristatomas senosios lietuvių raštijos denominatyvų tyrimas. Rašto paminklai atspindi senesnę kalbos fazę ir rodo arealinį pasiskirstymą. Pirmieji lietuvių kalbos rašytiniai paminklai pasirodė palyginti vėlai, tačiau ir kelių šimtų metų lietuviškoje raštijoje fiksuojama archajiškų kalbos ypatybių. Sinchroninė ir diachroninė senųjų rašytinių tekstų analizė yra vienas patikimiausių būdų tirti ir vertinti kalbos raidą. Lietuvių kalbos institutui parengus daugelio

⁵ Denominatyvinių veiksmažodžių tyrimų apžvalgą žr., pavyzdžiui, Gerds, Marlet 2008.

senųjų raštų suskaitmenintas elektronines versijas, tirti senuosius raštus tapo lengviau negu kada nors anksčiau, tačiau darbų, skirtų senosios raštijos lingvistinei analizei, o ypač sisteminių lietuviškų senųjų raštų tyrimų yra nedaug. Tai ypač pasakytina apie veiksmažodžio tyrinėjimus, kurie labai svarbūs siekiant nustatyti ankstyviausią rašytinės lietuvių kalbos modelį bei aiškinantis veiksmažodžių kilmės klausimus, formaliosios struktūros variantiškumo priežastis ir sąlygas, semantiką.

Tyrimo tikslas – ištirti senosios lietuvių raštijos denominatyvų onomasiologinę sistemą.

Pasirinkti šaltiniai reprezentuoja visus rašytinius variantus – vakarinį (Martyno Mažvydo, Jono Bretkūno tekstai ir Volfenbiutelio postilė), vidurinį (Mikalojaus Daukšos darbai) ir rytinį (Konstantino Sirvydo darbai)⁶. Tikslui pasiekti išsikelti tokie uždaviniai:

1. Išrinkti iš senųjų raštų visus intarpinius ir *sta* kamieno veiksmažodžius.
2. Nustatyti motyvuotųjų ir nemotyvuotųjų leksemų santykį.
3. Sugrupuoti motyvuotuosius veiksmažodžius pagal darybos kategorijas – deverbatyvai ir denominatyvai.
4. Ištirti denominatyvų nominaciją.
5. Nustatyti kognityviusius denominatyvų motyvacijos modelius.
6. Aptarti denominatyvų vartoseną.

Tiriamuosiuose raštuose užfiksuoti 229 intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai⁷. Gausiausiai šie veiksmažodžiai paliudyti K. Sirvydo – net 176, M. Daukšos raštuose užfiksuoti 137, J. Bretkūno – 125 veiksmažodžiai. Kur kas mažiau veiksmažodžių aptikta M. Mažvydo tekstuose – 53, mažiausiai Volfenbiutelio postilėje – 42. Leksinės įvairovės atžvilgiu išsiskiria K. Sirvydo žodynuose užfiksuoti veiksmažodžiai, kurių neribojo religinis žanras – juose aptikti ne tik dvasinius, moralinius, percepcinius aspektus, bet ir įvairius fizinius, fiziologinius reiškinius žymintys veiksmažodžiai.

⁶ Jono Bretkūno 'Biblija' 1590, 'Giesmės Duchausos' 1589, 'Kancionalas' 1589, 'Kolektos' 1589, 'Postilė' 1591, Mikalojaus Daukšos 'Katekizmas' 1595, 'Postilė' 1599, Martyno Mažvydo 'Katekizmas' 1547, 'Giesmė S. Ambrašeijaus, bey S. Augustina' 1549, 'Forma Chrikstima' 1559, 'Paraphrasis' 1589, 'Gesmes Chriksc^oniskas gedomas Baⁿnic^oosu per Aduenta ir Kaledas ik Gramnic^o' 1566, 'Gesmes Chriksc^oniskas gedomas baⁿnic^oosu per Welikas ir Sekminias ik Aduenta. Ischspaustas Karalau^oui' 1570, Konstantino Sirvydo 'Punktai sakymų' I d. 1629, II d. 1644, 'Dictionarium trium linguarum' ~ 1620, 1631, 1677, Wolfenbiutelio postilė 1573.

⁷ Veiksmažodžių korpusą sudarė Mikašauskienė 2018.

Tačiau intarpinių ir *sta* kamieno denominatyvų analizuojamuose tekstuose užfiksuota daug mažiau, ir nė vieno nėra Volfenbiutelio postilėje.

Nustatyta, kad nemotyvuotieji tiriamųjų raštų intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai sudaro apie 35 procentus, motyvuotieji – 65 procentus. Motyvuotosios nominacijos leksemos remiasi bendrašakniais veiksmažodžiais arba vardažodžiais, kurie teikia informacijos apie įvardijamojo dalyko, veiksmo, konceptui būdingus požymius. Deverbatyvai, vediniai iš veiksmažodžių, senojoje raštijoje (kaip ir visame lietuvių kalbos plote, žr. Pakalniškienė 1993) sudaro didžiausią vedinių dalį – beveik 70 procentų, denominatyvai – vediniai iš būdvardžių ir daiktavardžių – per 30 procentų (49 veiksmažodžiai).

1. Nominacija

Analizuojamieji veiksmažodžiai priklauso fientyviniam žodžių darybos tipui⁸, apimančiam tris pagrindinius darybos požymius – darybos reikšmę, pamatinio žodžio leksinį gramatinį pobūdį ir darybos formantą (Urbutis 2009, 293–294).

Šių veiksmažodžių darybos reikšmė yra ‘darytis, tapti tokiu ar tuo, įgyti / patirti tai, kas pasakyta pamatiniu žodžiu’. Fientyvinę semantiką sustiprina dominuojančios būtojo laiko formos, dažniausiai priešdėlinės. Beveik visų veiksmažodžių reikšmę galima nusakyti darybos parafrazėmis, pavyzdžiui: *mažti* ‘darytis mažesniam’, *šlapti* ‘darytis šlapiam’, *senti* ‘darytis senam’, *lysti* ‘darytis liesam’, *šašti* ‘šašams darytis, rastis’. Tačiau toli gražu ne kiekviena darybos opozicija yra aiškios krypties, ypač problemiškas veiksmažodžių ir daiktavardžių darybos santykis – įmanomas abipusis pamatavimas, plg.: *dulkti* ‘dulkėti, kilti, darytis dulkėms; apkristi dulkėmis...’: *dūlkė* ‘labai smulkus krislelis, dalelytė, nuotrupa...’, *gėsti* ‘gėdintis, drovėtis, nedrįsti’: *gėda* ‘negarbė, sarmata...’, *lobti* ‘turtėti; sektis’: lie. *lōbis* ‘turtas’, *stokti* ‘stokoti’: lie. *stokà* ‘trūkumas, nepriteklus’, *vargti* ‘dėl fizinės ar protinės įtampos imti netekti jėgų, ilsti, silpti’: *vařgas* ‘vargingas gyvenimas, vargimas; nuvargimas, nuovargis; bėda, rūpestis’. Todėl pasitelkiami papildomi – dažnumo, kiekybinis, opozicijos narių darumo kriterijai (Urbutis 2009, 116–125), analogija, t. y. semantiškai analogiškos poros su formaliai išreikšta darybos kryptimi: antai darybinėse opozicijose

⁸ Lingvistinėje literatūroje paprastai vartojamas *inchoatyvų* terminas, tačiau terminas *fientyvai* lyg ir tiksliau apibūdina šio tipo veiksmažodžių kategorinę semantiką.

minkštas : *minkšti*, *saūsas* : *susti*, *sēnas* : *sentī* darybos kryptį paremia opozicijos *minkštas* → *minkštėti*, *saūsas* → *sausėti*, *sēnas* → *senėti*. Neaiškiais atvejais remiamasi diachronija – pateikiami veiksmažodžių ir vardažodžių atitikmenys kitose kalbose, lyg ir paremią kryptį vardažodis → veiksmažodis (konkrečių atvejų interpretaciją žr. prie atitinkamų veiksmažodžių).

Keletas senųjų raštų veiksmažodžių neturi fientyvinės reikšmės – jie reiškia būseną, taigi laikytini statyvais, ypač kai vartojamos nepriešdėlinės esamojo laiko formos, plg.: *Kada ius Stonawiczioia este, tada szibba kaip sparnai karweliu, kurie kaip auksas ir sidabras skai sta* BB Ps 68,14; *Diewas βmogumi paftoiens / ant βemes wargfta / kencz dide muka* BP I 71₈; *Teipo ir tu mielas brolau / schitai iau kiek metu wargfti / meldies Diewa / o ghis tawe ikfcholei negelbeia* BP I 284₁₉; *Eikite manéjþ wifsi kurie wârgftâte / ir éfté apfúkinti / o aß ius âtwéjfsiu* DP 32,4.

Vienintelį netipišką šios gana vieningos darinių grupės veiksmažodį *žūti* ‘žuvis gaudyti, žvejoti, žuvauti’ darybos reikšmės požiūriu reikėtų laikyti nereguliariu, neatitinkančiu semantinės kategorijos, vediniu. Šio veiksmažodžio „keistumas“ gali būti suprantamas kaip archajiškos darybos, neišplitusios intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių vedyboje, reliktas.

Pamatiniai žodžiai yra konkretieji ir abstraktieji būdvardžiai ir daiktavardžiai, iš kurių afiksinės nominacijos būdu – paradigmacija – sudaromi fientyviniai ar, rečiau, statyviniai veiksmažodžiai. Be to, verbalizacijos procese svarbus vaidmuo tenka pagalbinei darybos priemonei – intarpui ir formantui *sta*, kurie, kaip ir veiksmažodžių priesagos, priskiria veiksmažodį atitinkamai darybos kategorijai – kauzatyvams, iteratyvams, perfektyvams, inchoatyvams, fientyvams ir t. t.

Senosios raštijos veiksmažodžiai pateikiami grupuojant juos pagal šaknies vokalizmą, nes šaknies struktūra iš dalies atspindi leksemų chronologiją. Empirinė medžiaga pateikiama tokia tvarka: pirmiausia surašomos senuosiuose raštuose paliudytos formos, toliau pateikiama LKŽ užfiksuota veiksmažodžio paradigma su visomis gretutinėmis formomis, tuomet ieškoma veiksmažodžio atitikmenų giminiškose kalbose. Paskui pateikiami tikėtini pamatiniai lietuvių ir kitų kalbų vardažodžiai. Tokia metodika leidžia nustatyti veiksmažodžio chronologiją – lietuvių, (rytų) baltų, baltųslavų dariniai. Darybos kryptčiai paremti pateikiami analogiškos darybinės reikšmės priesaginiai denominatyviniai vediniai.

1.1. Deadjektyvai (37)

Tyrimas parodė, kad didžiausią denominatyvų dalį sudaro deadjektyvai – net 76 procentus. Deadjektyvų šaknies struktūros įvairovė yra lemiamą pamatinių žodžių, o šaknų „sunkumas“ liudija vėlyvą darybą.

Trumposios šaknies deadjektyvų užfiksuota devyni. Tik vienas veiksmožodis gali liudyti archajiškąją balsių kaitą – *sùsti* : *saùsas*.

CaC (4)

–**balti** ‘darytis baltam, baltėti’: *lapai pabal* BP II 406₇, *nepabala* BPI 237₁₉; *ižbałys* SD3 17

lie. *bálti*, *bāla* || *bálsta* || *baľna*, *bālo* ‘darytis baltam, baltėti’: la. **balt*, *balstu*, *balu* ‘t. p.’ (ME I, 256; I, 272) : lie. *bālas* ‘baltas’, *baltas* ‘t. p.’⁹, la. *baľts*, *bāls*, gr. Hes. φαλός·ευκός ‘baltas’, s. sl. *bělv* < ide. **b^heh₂-lo-* (Pokorny IEW 213–215; LEW 32; Karulis 1, 104–105; Smoczyński SEJL 86; Urbutis 2009, 239–240), plg. *baltėti*, *baltėja*, *baltėjo* ‘darytis baltam, baltėsniam, balti’;

–**mažti** ‘darytis mažesniai, mažėti’: *iβmaža* DP 582,33

lie. *màžti*, *māžta* || *māža*, *māžo* ‘darytis mažesniai, mažėti’: lie. *māžas*, la. *mazs* ‘mažas’, pr. *massais* adv. ‘menčiau, mažiau’. Dėl baltų būdvardžio kilmės diskutuojama: jis siejamas su ide. žodžiais, reiškiančiais ‘didelis’, pavyzdžiui, gr. μέγας ‘didelis’, ved. *máhi* ‘didelis’, av. *mazi* ‘didelis’, het. *mekki* ‘didelis’ < ide. **mog_h-ó-*, **meg_h-* ‘didelis’ (LEW 422–423; Smoczyński SEJL 726), gretinamas su ide. verbalinės šaknies **mag-* ‘minkyti, slėgti, spausti, braukyti’ refleksais, plg. s. sl. *mažo*, *mazati* ‘užtepti, sutepti, įtepti, įtrinti (tepalą)’, s. saks. (*gi-*)*makōn* ‘daryti, įrengti, pastatyti’, bret. *meza* ‘minkyti’, gr. μαγήναι ‘minkyti, braukyti, spausti’ (Pokorny IEW 696; Lanszweert 1984, 131–132; panašiai Mažiulis PEŽ 3, 112–113; Skardžius 1943, 487), plg. lie. *mažėti*, *mažėja*, *mažėjo* ‘eiti mažyn, darytis mažesnio dydžio, apimties’;

plasti ‘eiti platyn, plėstis į šalis’: *praplastu* Mž 425₆; *nuplās* DP 290,41; *pláto* DP 92,8; *nuplāto* DP 378,31; DP 609,35; *praplāto* DP 87,10; DP 87,43; *nuplātufia* DP 403,8; *nuplātus* DK 40,11; *ižplāto* DP 90,1; DP 92,8

⁹ Žodžių daryboje pasitaiko atvejų, kai pamatinio žodžio kamienas būna ilgesnis nei vedinio, plg.: „Pamatinį kamieną, neapimantį pamatinio žodžio leksinio kamieno priesagos, gali turėti ne tik veiksmožodžio, bet ir kitų kalbos dalių dariniai [...], ne iš veiksmožodžių imti pamatiniai kamieniai tik apyreičiai pasitaiko be priesagų, esančių pamatinių žodžių leksiniuose kamieniuose, plg. [...] *bál-ti* (*bál-tas*, -à)“ (Urbutis 2009, 239–240).

lie. *plàsti*, *plañta*, *plāto* ‘platėti’ : lie. *platùs*, la. *plats*, *plašs* ‘platus’, s. i. *pr̥thú-* ‘platus’, gr. *πλατύς* ‘t. p.’ < ide. **plóth₂-*/**pl̥th₂-* (Pokorny IEW 833–834; LEW 606–607; Smoczyński SEJL 921; Skardžius 1943, 487), plg. lie. *platėti*, *platėja*, *platėjo* ‘eiti platyn, plėstis į šalis’;

šlapti ‘darytis šlapiam, drėkti, mirkti’: *fuβlumpu* SD 83r I,20; *fʒlumpu* SD3 178

lie. *šlapti*, *šlañpa*, *šlāpo* ‘daryti šlapiam, drėkti, mirkti...’, la. *slapt*, *sluopu*, *slapu* ‘k]ūt slapjam (šlapti)’ : lie. *šlāpias*, la. *slapjš* ‘šlapias’ < ide. *kl̥opjo-* ‘šlapias’ (ME III 916, 917; LEW 999–1000; Smoczyński SEJL 1308–1309);

CeC (1)

–*sentī* ‘darytis senam’: *paʃens* Mž 476₇; *Paʃenau* Mž 513₁₈; *paʃena* Mž 440₁₆, 466₂; *paʃensta* BB Job21, 7; *paʃenʃi* BP I 410₁₄; *paʃenens* BP II 53₂₄; *paʃéʃtá* DP 255,8; *paʃenuʃi* DP 471,32; *paʃenʃtu* SD3 479; *Paʃenʃtu* SD4 340 I,20; *paʃiano* PS II 75

lie. *sénti*, *sénsta* || *sęsta*, *sēno* ‘darytis senam’¹⁰ : lie. *sēnas*, la. *sęns* ‘senas’, lo. *senex*, s. air. *sen*, go. *sineigs*, ved. *sána-*, av. *hana-*, gr. *ἔνος*, arm. *hin*, val. *hen* < ide. **sén-o-* ‘senas’ (Buck 1949, 958; LEW 775; Pokorny IEW 907–908; Smoczyński SEJL 1086; Skardžius 1943, 487), plg. lie. *senėti*, *senėja* || *sēna* || *sēni*, *senėjo* ‘darytis senam, senesniam, senti’;

CiC (3)

–*pigti* ‘eiti pigyn’ : *atpigs* BP I 315₁₀; *atpingu* SD 136r I,17; *atpiga* SD 136r I,16; *atpigu* SD 136, I; *atpigftu* SD3 441;

lie. *piğti*, *piñga*, *piğo* ‘eiti pigyn’ : lie. *piğùs* ‘mažos kainos, nebrangus; lengvas atlikti, paprastas, nesudėtingas; menkavertis, prastas’, *piğas* ‘t. p.’;

plikti ‘netekti natūralios dangos (plaukų, vilnų, plunksnų, augmenijos, lapų)’: *plinku* SD 75, I; SD3 160; *plinka* SD3 17; *apiplinku* SD 101r II,21; *apiplinku* SD 112r II,19; *nuplinka* SD 3 231

lie. *plikti*, *pliñka* || *pliksta*, *pliko* ‘netekti natūralios dangos (plaukų, vilnų, plunksnų, augmenijos, lapų); netekti dangos, darytis neapdengtam; darytis neturtingam, nusigyventi’, la. *plikt* ‘kahl, arm werden’ (ME III, 345) : lie. *plikas* ‘neturintis natūralios dangos (plaukų, vilnų, plunksnų, augmenijos, lapų); neprisidengęs drabužiu, neapsirengęs, nuogas’, la. *plikas* ‘plikas’;

¹⁰ LKŽ pateikia ir gretutinę esamojo laiko formą *sēna*, tačiau ji priskirtina veiksmazodžio *senėti*, *senėja* || *sēna* || *sēni*, *senėjo* paradigmam; K. Sirvydo žodyne užrašytos formos *ažufisenu* SD 212r I,3; *paʃenu* SD 128r I,26 skirtinos šiai paradigmam.

žilti ‘darytis žilam, netekti tam tikrų pigmentų’: *žilftu* SD 166r I,8; *žiltu* SD 166r I,9

lie. *žilti*, *žyla* || *žilsta*, *žilo* ‘darytis žilam’, la. *zilt*, *zilst*, *zila* ‘mėlti, darytis mėlynam’: lie. *žilas*, la. *zils* ‘mėlynas’ < ide. * $\acute{g}^h_1h_3$ -ó- (Smoczyński SEJL 1631);

CuC (1)

-**susti** ‘aptekėti niežais, susu’: *ifufu* SD3 285¹¹

lie. *susti*, *sūsta* || *sūsta* || *sūsa* || *suńsa* || *°sunsta* || *°sunta*, *sūso* ‘aptekėti niežais; džiūti, nykti; menkėti; blukti; sausėti...’, la. *sust*, *susu*, *susu*¹² ‘darytis sausam, džiūti’, galbūt ir s. sl. *svchnŏti*¹³: lie. *saūsas*, la. *sàuss* ‘sausas’: pr. adv. *sausā* ‘sausai’, s. sl. *suchv*, s. ang. *sēar*, v. v. ž. *sōr*, norv. *søyr* < ide. * h_2 sous-o- ‘sausas’ (ME III, 776, 777, 1127; Mažiulis PEŽ 4, 75; Derksen 2015, 390; Smoczyński SEJL 1074–1075), plg. lie. *saūsti*, *saūsta*, *saūso*; *sausėti*, *sausėja*, *sausėjo*, la. *sàust*, *sàustu*, *sàusu*; *sàusēt*, *sàusēju*; *susēt*, *susu*, *susēju* ‘džiūti, sausėti’. Synchroniškai žiūrint, K. Sirvydo veiksmožodžio pamatinis žodis (kaip rodo lotynų ir lenkų kalbų atitikmenys) gali būti *susas* ‘stiprus niežėjimas; niežintis išbėrimas; niežai’, tačiau šis daiktavardis yra retas, LKŽ pateikti keli pavyzdžiai. Nepalyginamai dažnesnis, vartojamas visame lietuvių kalbos plote būdvardis *saūsas*, galėjęs būti pamatu ne tik veiksmožodžiui *susti*, bet ir daiktavardžiui *sūsas*, ypač 2-ąja reikšme ‘nykimo, džiūvimo liga...’.

Ilgosios šaknies deadjektyvų užfiksuota dvigubai daugiau – 28 veiksmožodžiai.

Su ilguoju šaknies balsiu rasta 10 veiksmožodžių. Vienas fientyvas pasidarytas su balsių kaita – *lysti*: *līesas*.

¹¹ Esamojo laiko forma galėtų būti intarpinė, t. y. su nepažymėtu šaknies balsio ilgumu, plg. LKŽ K. Sirvydo forma parašyta *įsūsu*. Konkrečioji ir kategorinė reikšmė suponuoją intarpines resp. *sta* kamieno formas (plg. konkordanciją: [Parfzywieię, Lepra infestor] *Ifufu*).

¹² K. Miülenbachas nurodo prie II *sust* ‘rāudig werden’: „prs. und prt. *susu* Lis., Kl., Bers., Arrasch, Gr. – Buschhof, Schwanb., Siuxt, Saikava, dūrre, trocken werden U. Nebst slav. *svchnŏti* ‘verdorren, welken’ zu *sàuss*“ (ME III 1127). Praes. forma *susu* atrodo neįprastai – denominatyvinių fientyvų vartojamos intarpinės arba *sta* kamieno formos, bet ji gerai derėtų prie priesaginio veiksmožodžio *susēt*, *susu*, *susēju* ‘trocken werden’ (ME III, 1125).

¹³ Dėl s. sl. veiksmožodžio denominatyvinės kilmės abejojama, plačiau žr. Villanueva Svensson 2016, 45–46.

CèC (1)

-**vèsti** ‘darytis vèsiam, šaltesniam’: *vžwèffušiu* DK 93,2; *vžwefes* DP 353,18; *vžwèfufeis* DP 404,26; *atwèftu* SD3 240

lie. *vèsti*, *vèsta*, *vèso* ‘darytis vèsiam, šaltesniam’, la. *savèst* ‘t. p.’ : lie. *vèsùs*, la. *vèss* ‘vèsus’ (ME IV, 570,571; Derksen 2015, 499; Pokorny IEW 81–84; bet Smoczyński SEJL 1540 nelaiko deadjektyvu);

CoC (1)

stropi ‘stiprėti, darytis žvalesniam’: *drutinuofi* / *ftropftu* / *ftropin eyimi* / *gaywinuofi* SD3 41

lie. *stròpti*, *stròpsta*, *stròpo* ‘stiprėti, darytis žvalesniam’: lie. *stropùs* ‘rūpestingai, kruopščiai dirbantis, uolus; greitas, vikrus; stiprus, tvirtas, žvalus’, la. *stràps* ‘darbštus, greitas’ (ME IV, 1084; Smoczyński SEJL 1229);

CīC (6)

-**blykšti** ‘balti (ppr. apie veidą)’: *ischblischkusi* BB3Moz13, 49; *išblikβtu* SD3 18; *ižbliβko* SD3 185; *ižbliβkis* SD3 17

lie. *blykšti*, *blykšta*, *blyško*; *blykšti* ‘balti (ppr. apie veidą)’: lie. *blyškùs* ‘išblyškęs, išblukęs, su šviesiu atspalviu’, plg. *blyškéti*, *blyškéja*, *blyškéjo* ‘darytis išblyškusiam, blykšti’;

-**dykti** ‘tvirkti, pasileisti’: *iždíkufiuiu* DP 169,50; *iždikftu* SD 214v I,24; *iždikftu* SD3 57, 521; *Iždikftu* SD 40 I,7

lie. *dýkti*, *dýksta*, *dýko* ‘tvirkti, pasileisti’¹⁴, la. *dīkt* ‘faulenzen, tinginiauti’ (EH I, 325,326) : lie. *dýkas* ‘išdykęs, pasileidęs’, la. *dīks* ‘tuščias, neveiklus, dykinėjas’, sl. **dikv* ‘natūralus, neapgyventas, laukinis, laisvas, nevaldomas; tuščias, be žmonių; nederlingas (apie žemę)’, le. *dziki* ‘nepaliestas, natūralus; neapgyventas; vešlus, netvarkomas, laukinis (apie augalus); be žmonių’, r. *дукуи*, br. *дзiки* ‘laukinis’ (Smoczyński SEJL 216; Skardžius 1943, 487; kitų laikomas senu skoliniu iš slavų **dikv*, žr. LEW 95, Hamp 1978, 142);

¹⁴ LKŽ pateikiami net trys homonimai, kurių reikšmės labai artimos ir lengvai susiejamos. Galbūt reikėtų teikti vieną veiksmažodį su keliomis reikšmėmis, plg. 1 *dýkti* ‘dusti, trokšti, ilsti; labai norėti, trokšti; darytis gynam, tikram’, 3 *dýkti* ‘darytis laukiniam, apsileisti, gesti; išsigimti, sulaukėti’, pastarasis gali ir nebūti skolinys iš slavų kalbų. Tas pats pasakytina apie tris LKŽ pateikiamus būdvardžius homonimus 1 *dýkas* ‘tuščias, be nieko; veltui duodamas, nemokamas; beprasmiškas, nereikalingas, nenaudingas’, 2 *dýkas* ‘išdykęs, pasileidęs’, 3 *dýkas* ‘laukinis, nekultivuotas; atšiaurus, šiurpus’. Man rodos, jų reikšmės nesunkiai viena iš kitos išvedamos.

–**grynti** ‘pasidaryti neturtingam’: *nugrînomę* DP 338,35, *nugrinufiemus* DP 511,15; 512,40; *nugrînufsiemus* DP 574,43; *nugrînufio* DP 383,16; *nugrînufius* DP 575,9; *pagrinau* SD 218 II,11

lie. *grynti*, ?, *gryno*¹⁵ ‘vargti’: lie. *grýnas* ‘be priemaišų, švarus; nuogas, plikas; tuščias, neturtingas, vargingas’, la. *grîns* ‘hinfällig, schwach, kränklich’ (ME I, 657; Smoczyński SEJL 369; Derksen 2015, 188–189), plg. *grynėti*, *grynėja*, *grynėjo* ‘darytis grynesniam; eiti grynyn; darytis neturtingam, pavargti’;

–**lygti** ‘tartis dėl kainos, derėti perkant, parduodant; tartis, derėtis dėl užmokesčio už darbą, dėl samdos sąlygų; lažybų eiti, lažintis’: *fuliga* BP I 228; *fulîgti* DP 167a(164),11; *prilîgti* DP 35,6; *fulîgfta* DP 59,28; *fulîgftame* DP 296,5; *fulîgftas* DP 526a(526),4; *fulîgftanczius* DP 217,27; *fulîgo* DP 344,2; *fuligftu* SD 175v I,21

lie. *lygti*, *lygsta*, *lygo* ‘tartis dėl kainos; derėtis dėl užmokesčio; lažybų eiti, lažintis’, la. *lîgt*, *lîgstu*, *lîgu* ‘lygti, derėti’: lie. *lygus*, la. *lîdzs*, *lîdzens* ‘lygus, tiesus’, pr. *polîgu* ‘panašiai’, go. *galeiks* ‘lygus’ (ME II, 483; Skardžius 1943, 487; Derksen 2015, 286–287; Smoczyński SEJL 664; V. Mažiulis teikia priešingą darybos kryptį, žr. PEŽ 3, 316–317);

lysti ‘darytis liesam, liesėti’: *liftu* SD3 32

lie. *lysti*, *lysta*, *lyso* ‘darytis liesam, liesėti’: lie. *líesas*, la. *liess* ‘liesas’ (ME II, 505; Smoczyński SEJL 673; daugiau galimų kitų kalbų būdvardinių atitikmenų žr. Pokorny IEW, 661–662), plg. lie. *líesti*, *líesta*, *líeso*, la. *liēst*, *liēstu*, *liēsu* ‘mager werden’, lie. *liesėti*, *liesėja*, *liesėjo*, la. *liesêt*, *liesēju*, *liesēju* ‘liesėti, blogti’;

–**rykšti** ‘išryškėti, išeiti aikštėn, pasireikšti, atsirasti’: *iffiriβka* Mž 280₃; *ižriβko* DP 625,43; *vžriβko* DP 418,23; *vžrikβta* DP 463,10

lie. *rykšti*, *rykšta*, *ryško* ‘išryškėti, išeiti aikštėn, pasireikšti, atsirasti’: lie. *ryškūs* ‘labai aiškus, raiškus, gerai pastebimas’ (V. Smočynskis teikia priešingą darybos kryptį, remdamasis N. Ostrovskio hipoteze apie veiksmažodžio sąsają su šaknimis *rėž-*, *ryž-*, žr. Smoczyński SEJL 1030, Ostrowski 2004).

CūC (2)

drūsti ‘drūtėti, eiti drūtyn’: *druftu* SD3 173, 177

¹⁵ LKŽ esamojo laiko forma nepaliudyta ir paradigmoje neužrašyta. Sistemiškai žvelgiant turėtų būti *sta* kamieno forma.

lie. *drūsti, drūsta, drūto (drūsti)* ‘drūtėti’: lie. *drūtas* ‘storas (apie apvalų); turintis daug jėgos, stiprus...’ (galbūt ir lie. *drūktas*, la. *drukts, drūkts* ‘stiprus’, pr. adv. *drūktai, drūcktai* ‘drūtai, tvirtai’, jei *k* laikytume įterptu (Smoczyński SEJL 241, kitaip Mažiulis 1, 229–230), plg. lie. *drūtėti, drūtėja, drūtėjo* ‘storėti’;

–*kūsti* ‘liesėti’: *pakufti* BP II 510₁₇

lie. *kūsti, kūsta, kūdo* ‘liesėti’: lie. *kūdas* (iš br. *xyды*, le. *chudy*) ‘liesas, sudžiūvęs, sumenkęs’, la. *kūds* ‘t. p.’ (LEW 304; Skardžius 1943, 488), plg. lie. *kūdėti, kūdėja, kūdėjo* ‘liesėti, blogti’.

Dvibalsinės šaknies deadjektyvų senojoje raštijoje fiksuojama septyni.

CaiC (3)

baisti ‘baisėti, darytis baisiam’¹⁶: *bayftu* SD3 263

lie. *baīsti, baīsta, baīso* ‘pradėti būti, darytis baisu’, la. *baīst* (ME I, 252): lie. *baisūs*, la. *baiss* ‘baisus’ (Smoczyński SEJL 81, Derksen 2015, 77, Skardžius 1943, 487), plg. lie. *baisėti, baisėja* || *baīsi, baisėjo* ‘bijoti, pabūgti’;

laibti ‘eiti laibyn, laibėti’: *laybftu* SD3 434

lie. *laībti, laībsta, laībo* ‘eiti laibyn, laibėti’: *laības, laības* ‘siauras skersmeniu, plonas; aukštas (apie balsa)...’, la. *laībs* ‘laibas, silpnas’, sl. **libb* ‘laibas, plonas’ (Derksen 2015, 268–269, Smoczyński SEJL 617, LEW 329, Skardžius 1943, 487), plg. lie. *laibėti, laibėja, laibėjo* ‘plonėti, lieknėti; liesėti’;

skaisti ‘blizgėti, spindėti, šviesti’: *skaista* BB Ps 68, 14

lie. *skaīsti, skaīsta, skaīsto* ‘blizgėti, spindėti, šviesti; *rausti* (iš gėdos, pykčio, susijaudinimo): lie. *skaistūs, skaīstas* ‘žibantis, spindintis; kuris ryškios spalvos; šviesus, rausvas, gražus, malonus (apie veidą)...’, la. *skaists* ‘gražus’, plg. lie. *skaistėti, skaistėja, skaistėjo* ‘būti ryškiam, skaisčiam; raus-ti, gražėti (apie veidą)’;

Cei/ieC (3)

kiesti ‘kietėti; prk. būti nejautriam’: *vfchketufighi* Mž 103₅; *uβketufe* BP I 246; *kieftu* SD3 450; *fukieftu* SD3 252; *fukietau* SD3 252. M. Mažvydas ir J. Bretkūnas veiksmažodį vartoja perkeltine reikšme, plg.: *vfchketufighi Pharaona su wiffu karia pulku Marofu Raudonofu paskandinai* Mž 103₅; *wie-na dalis βmoniu kaip ir uβketufe schirdi tur* BP I 246

lie. *kīesti, kīesta, kīeto* ‘kietėti; prk. būti, pasidaryti nejautriam, abejingam’: lie. *kīetas* ‘atsparus kito kūno spaudimui, nesuspaudžiamas, nesu-

¹⁶ LKŽ veiksmažodžio reikšmė nurodyta ‘pradėti būti, darytis baisu’ ir pateikiamas pavyzdys iš K. Sirvydo *Baistu* SD 224. Tačiau iš K. Sirvydo žodyne pateiktų atitikmenų kitose kalbose suponuotina reikšmė ‘baisėti, darytis baisiam’.

maigomas; pršn. minkštas; prk. griežtas, rūstus; negailestingas, nejautrus', la. *ciēts* 'kietas', sl. **čitъ*, 'ištisas, visas' (Smoczyński SEJL 414; Mažiulis PEŽ 2, 152–152), plg. lie. *kietėti, kietėja, kietėjo* 'darytis kietam, stirti, stingti, tvirtėti', la. *ciētēt, cietēju, cietēju* 'kietėti' (ME I, 396);

liesti 'liesėti, lysti, džiūti': *paliefo* BB Ps 109,25; *lieftu* SD 13r I,5; SD 14v I,10; *palieftu* SD 114r II,5

lie. *liesti, liesta, lieso* 'liesėti, lysti, džiūti', la. *liēst, liēstu, liēsu* 'liesėti': lie. *liēsas*, la. *liess* 'liesas' (ME II, 505; Smoczyński SEJL 673; daugiau galimų būdvardinių atitikmenų žr. Pokorny IEW 661–662), plg. lie. *liesėti, liesėja, liesėjo*, la. *liesēt, liesēju, liesēju* 'liesėti, blogti';

sveikti 'gyti, sveikėti': *pafweika* BP I 278₁₈; II 475₂; *pafwėikšta* DP 369,45; *pafwėiko* DP 113,36∞; *pasweykt* PS II 121, 129; SD3 499; *pasweyksti* PS II 129, *pasweyks* I 258, 259; *pasweyksta* PS II 47, 67_{2x}, *ne pasweyksta* I 115; *pafweykftu* SD 118, I; SD3 279, 519; *fweykftu* SD3 512; *pasweyka* PS I 235; *pasweykome* PS I 102; *pasweykis* PS II 47

lie. *sveikti, sveiksta, sveiko* 'gyti, sveikėti': lie. *sveikas*, la. *svēiks, sviēks* 'sveikas, visas, pilnas, nelieštas' (Smoczyński SEJL 1251–1252; Skardžius 1943, 488);

CuoC (1)

juosti 'juodam darytis, juodėti': *juoftu* SD3 41; *paiuodis* SD 125, I

lie. *juōsti, juōsta, juōdo (júosti)* 'juodam darytis': lie. *júodas*, la. *juōds* 'nelabasis, velnias' (Skardžius 1943, 459), plg. lie. *juodėti, juodėja, juodėjo* 'juodam, tamsiam, nešvariam darytis, juosti'.

Dvigarsinės šaknies leksemų užfiksuota 11.

CaRC (4)

balksti 'balti, balsti': *balkftu* SD3 18

lie. *bal̄ksti, bal̄ksta, bal̄sko* 'balti, balsti': lie. *bal̄kšvas* 'balkšvas'¹⁷;

–**kalsti** 'kaltam darytis, nusidėti': *nukaltes* DP 432,29; *nukâlte* DP 586,23

lie. *kal̄sti, kal̄sta, kal̄to* 'kaltam darytis, nusidėti': lie. *kal̄tas* 'ką bloga padaręs, nusikaltęs, nusidėjęs, nusizengęs; turintis (ką daryti)', la. *kalts* 'kaltas' (Smoczyński SEJL 452; ME II, 146; Skardžius 1943, 487);

karsti 'darytis karčiam': *fukarftu* SD 37v II,27; *karftu* SD3 73; *fukartis* SD3 543

¹⁷ Būdvardžiai *bal̄kšvas, bal̄kšvas*, kaip ir *bal̄švas*, laikytini deverbatyvais, vediniais iš *balti*; *k* gali būti įterptinis (apie priesagos *-švas* kilmę žr. Ambrazas 2011, 56–58). Dar plg. panašią darybinę opoziciją °*bal̄kšti, bal̄kšta, bal̄ško* 'pabalti': *bal̄kšvas* 'balsvas, apybaltis'.

‘prk. apimti nepasitenkinimui, nusivylimui’: *fukarto* PS I 307; *fukarfta* PS I 307; PS II 106

lie. *kařsti*, *kařsta*, *kařto* ‘darytis karčiam, gižti; prk. pasidaryti nepatenkintam, blogai nusiteikusiam’: lie. *kartùs* ‘gailaus, aštraus skonio; prk. skaudus, nemalonus; sunkus’, pr. *kārtai* ‘kartūs’ (Skardžius 1943, 487), plg. *kartėti*, *kartėja*, *kartėjo* ‘darytis karčiam, karsti’;

-*palřti* ‘darytis palřam, pilkėti, blukti, šviesėti’: *iřpalřtu* SD 172r I,13; *iřpalřis* SD 172r I,15; *iřpalřis* SD3 416

lie. *pālřti*, *pālřta*, *pālřo* (*pālřti*) ‘darytis palřam, pilkėti, blukti, šviesėti’: lie. *pālřas*, *pālřas* ‘kuris šviesiai pilko plauko; šviesiai žalas, gelsvas; neryškos spalvos, nublukęs’, la. *pālřs* ‘balkšvas, balzganas, blyškus, blausus; sargas’;

CeRC (1)

gelsti ‘darytis gelsvam, geltonam’: *giefstu* SD 3 301

lie. *gēłsti*, *gēłsta*, *gēłto* ‘darytis gelsvam, geltonam’, la. *dzelst* ‘gelsti’: lie. *gēłtas*, *gēłtōnas*, la. *dželts*, *dzeltāns*, *dzeltens* ‘geltonas’, pr. adv. **geltainan* (*gelatynan*) ‘geltonai’, s. sl. *žlbtv*, r. *желтый* ‘geltonas’ (ME I, 541; Smoczyński SEJL 312; Derksen 2015, 169; Skardžius 1943, 487);

CiRC (2)

minkřti ‘minkřtėti’: *minkřtu* SD3 170, 191

lie. *miñkřti*, *miñkřta*, *miñkřto* ‘minkřtėti’, r. *мякнуть* ‘minkřtėti’: lie. *minkřstas*, la. *mīksts* ‘minkřstas’, s. sl. *mękřkřv* ‘minkřstas’, r. *мягкий* ‘t. p.’ (Smoczyński SEJL 760), plg. lie. *minkřtėti*, *minkřtėja*, *minkřtėjo* ‘darytis minkřtam, minkřtesniam’;

-*tirřti* ‘tirřtėti’: *futirřtu* SD3 67

lie. *tiřřti*, *tiřřta*, *tiřřto* ‘tirřtėti’: lie. *tiřřtas* ‘turintis savyje nedaug vandens, klampus; pršn. skystas’ (Skardžius 1943, 473 sieja *teřřti*), plg. lie. *tirřtėti*, *tirřtėja*, *tirřtėjo* ‘darytis tirřtam, tirřtesniam, tenėti’;

CuRC (4)

-*kursti* ‘darytis kurčiam, negirdinčiam’: *apkurtusi* BB Ps 58, 5; *apkurftu* SD3 3,70, 258

lie. *kuřsti*, *kuřsta*, *kuřto* ‘darytis kurčiam, negirdinčiam; darytis negirdimam, duslėti’, la. *kūrst*, *kūrstu*, *kūrtu* ‘liautis, nurimti’, *aiz-* ‘kurčiam darytis’, *ap-* ‘liautis, pavargti’: lie. *kuřčias*, *kurtùs*, la. *kūrls*, *kuřls* ‘kurčias’, *kuřns*, *kursls* ‘t. p.’ (Smoczyński SEJL 604);

–*skursti* ‘prastai augant, vargingai gyvenant, užnykti, suvargti’: *nufkurdīs* SD 93

lie. *skuřsti, skuřsta, skuřdo (skiuřsti)* ‘labai prastai, vargingai, neturtingai gyventi; darytis neturtingam, skurdėti, nusigyventi...’: lie. *skurdūs* ‘vargingas, neturtingas; prastai augantis, nevešlus; negausus, menkas...’ (Smoczyński SEJL 1141–1142). Darybos kryptis nėra aiški – įmanomas ir būdvardžio pamatavimas veiksmožodžiu. Neatmestina galimybė darybiškai sieti su daiktavardžiu *skuřdas* ‘pragyvenimo priemonių stoka, neturtas...’, bent jau atskiromis reikšmėmis, pavyzdžiui, *nuskursti* ‘patekti į skurdą’;

–*sunkti* ‘darytis sunkiam, sunkesniai, sunkėti’: *ne apsunktu* PS I 304; *apfunktu* SD3 241/ *apfunku* SD 15, I; *funktu* SD3 35; *apfunkis* SD3 241

lie. *suñkti, suñksta, suñko* ‘darytis sunkiam, sunkėti; darytis pavargusiam, paveiktam nuovargio’: lie. *sunkūs* (Smoczyński SEJL 1243–1244; Skardžius 1943, 487–488), plg. *sunkėti, sunkėja, sunkėjo* ‘darytis sunkiam, sunkesniai, daugiau sverti’;

–*šiuřpti* ‘nuo šalčio, iš baimės darytis nelygiam dėl atsiradusių smulkių rauplelių (apie odą)’: *pašiuřpftu* SD3 189; *pašiuřpis* SD3 196

lie. *šiuřpti, šiuřpsta, šiuřpo (šiuřpti)* ‘nuo šalčio, iš baimės darytis nelygiam dėl atsiradusių smulkių rauplelių (apie odą); jausti šiuřpulį keliančią baimę; šiauštis; ... šiuřti, triuštis’: *šiuřpūs* ‘keliantis šiuřpą, šaltas, šiaurus; keliantis baimę, pasibaisėjimą, kraupus, klaikus; kuris nelygaus paviršiaus, šiuřkštus, pasišiaušęs’ (Smoczyński SEJL 1303), plg. lie. *šiuřpti, šiuřpia, šiuřpė* ‘varstyti šiuřpuliais, šiuřpinti...’. Darybos kryptis neaiški – įmanomas ir būdvardžio pamatavimas veiksmožodžiu. Daiktavardis *šiuřpas* ‘raumenų virpėjimas (nuo šalčio, iš baimės, susijaudinimo ir kt.), drebulys; pašiuřpimą kelianti baimė; nelygus, šiaušus paviršius’ taip pat galėtų būti darybos pamatas, plg. *sušiuřpti* ‘būti perimtam šiuřpo, sudrungti’.

Nominacijos analizė rodo, kad dauguma deadjektyvų yra lietuvių kalbos dariniai. Bendraisiais rytų baltų deadjektyvais galima laikyti 10 fientyvų (27 procentai visų deadjektyvų), plg.: lie. *balti*: la. *balt*, lie. *šlapti*: la. *slapt*, lie. *plikti*: la. *plikt*, lie. *vėsti*: la. *vėst*, lie. *dỹkti*: la. *dĩkt*, lie. *lygti*: la. *lĩgt*, lie. *baĩsti*: la. *baist*, lie. *líesti*: la. *liėst*, lie. *geĩsti*: la. *dzelst*, lie. *kuĩsti*: la. *kũrst*. Du deadjektyvai skirtini baltų-slavų sluoksniui – lie. *sũsti*: la. *sust*: s. sl. *съchnѣти*, lie. *mĩnkĩsti*: r. *мякнуть*.

1.2. Desubstantyvai (12)

Vedinių iš daiktavardžių senojoje raštijoje daug mažiau – 24 procentai visų denominatyvų.

Šiems intarpiniams ir *sta* kamieno veiksmažodžiams būdingas šaknies liberalizmas, didesnę dalį sudaro ilgosios šaknies veiksmažodžiai, lemiantys *sta* kamieno dominavimą. Užfiksuoti du darybinės šaknies balsių kaitos atvejai: *-drugti* : *draugas*, *tukti* : *taukai*.

Trumposios šaknies veiksmažodžių užfiksuota penki.

CaC (2)

-(j)akti ‘pradėti mažiau matyti, žabalti’: *apiæka* BB Iz 56,10; *apije-ka* BB 41₁₁; *apâke* DP 105,41; *âpiâko* DP 61,6; *apiunku* SD3 3,264

lie. *âkti*, *añka*, *âko* : lie. *akis*, la. *acs*, pr. *ackis* ‘akys’, s. sl. *oko* : go. *augō*, gr. ὄσσε(ε), arm. *akn* : lo. *oculus* : skr. *âkṣi* : gr. ὄσσε : toch. A *ak*, toch. B *ek* < ide. **h₃ékʷi-h₁*, **h₃ókʷi-h₁* (Smoczyński SEJL 11, 14; Derksen 2015, 47);

šašti ‘šašams darytis, rastis, nižti, krupti, kramti’: *fzuβu* SD3 132

lie. *šašti*, *šqšta* || *šqša* || *šañša* || *šañsta* || *šañšta* || *šāšti*, *šāšo* : lie. *šāšas* ‘plutelė, susidariusi žaizdos ar opos paviršiuje; spuogas; pl. niežai’, la. *sass* ‘šašas’ (Smoczyński SEJL 1269–1270; ME III, 744, 745; Skardžius 1943, 487);

CuC (3)

-drugti ‘susidraugauti, bendrauti’: *fudrugai* BB Jer 3,1; *fudrugo* BB1 Mak 10,69; *fudrugo* BB Oz 4,17

lie. °*drugti*, *drugsta*, *drugo* ‘bendrauti’ : lie. *draūgas* ‘asmuo, su kuriuo palaikomi artimi, pasitikėjimu, meile pagrįsti santykiai, bičiulis’, la. *drāugs* ‘t. p.’, s. sl. *drugъ* ‘draugas’, go. *gadrauhts* ‘karys’, s. ang. *gedrēag* ‘valdovas’ (Smoczyński SEJL 229–230), plg. lie. *draūgti*, *draūgsta*, *draūgo* ‘darytis draugu, imti draugauti’, *draugauti*, *draugauja*, *draugāvo* ‘t. p.’;

tukti ‘riebėti, storėti’: *nutunk* BB Job 39, 7; *intūkka* BB 560₁₅; *tuka* DP 267,51; *nufitūke* DP 355,36; *nutunku* SD 117v I,13; *tunku* SD 183v II,7; *nutukusius* PS I 45

lie. *tūkti*, *tuñka* || *tūksta*, *tūko* ‘riebėti, storėti’, la. *tukt*, *tūku* || *tukstu*, *tuku* ‘tukti’ (ME IV, 258), *tūkt*, *tūkstu*, *tūku* ‘brinkti, pampti, tinti, pusti’ : lie. *taukaiñ*, la. *tàuki*, pr. *taukis* ‘taukas’, s. sl. *tukъ*, s. isl. *þjó*, s. ang. *þēoh*, s. v. a. *dioh* (germ. **þeuha-* ‘šlaunis’) < ide. **touHk-o-* (Derksen 2015, 459–460, 474; Villanueva Svensson 2016, 44–45);

žūti ‘žuvis gaudyti, žvejoti, žuvauti’: *žuftu* SD3 156

lie. *žúti, žústa* || *žūva* || *žūvia* || *žūna* || *žūja*, *žūvo* || *žūjo* ‘žuvis gaudyti, žvejoti, žuvauti’: lie. *žuvìs*, la. *zìvs*, dial. *zuvs*, pr. **zuwika-* (*suckis*), gr. *ιχθῦς*, arm. *jowkn* < ide. **d^hǵ^h-uéh₂-* / **d^hǵ^h-uh₂-* (Smoczyński SEJL 1650; Derksen 2015, 523; Mažiulis PEŽ 4, 167).

Ilgosios šaknies (su ilguoju balsiu ir dvibalsiu ar dvigarsiu šaknyje) desubstantyvų senojoje raštijoje kiek daugiau – jų užfiksuota septyni.

CèC (1)

-gèsti ‘gèdintis, drovėtis, nedrįsti’: *fufiges* DP 576,29; *fugêdo* DP 576,52; *fufigêdes* DP 400,25

lie. *gèsti, gèsta* || *gédžia, gédo* ‘gèdintis, drovėtis, nedrįsti’: lie. *gèda, gèda* ‘negarbė, sarmata...’, pr. *gīdan* ‘gèdą’, s. sl. *gadъ* ‘roplys, šliužas, bjaurybė’, v. v. a. *quât* ‘blogas, bjaurus’, vo. *Kot* ‘mėšlas’ < ide. **ǵ^ueh₁d^h-* (Smoczyński SEJL 307; Derksen 2015, 167; su veiksmazodžiu nesieja Mažiulis PEŽ 1, 361–362);

CoC (2)

-lobti ‘turtėti’: *pralobsta* BB Job 21, 7; *pralobsta* DP 4,9; *pralôbe* DP 290,31; *pralóbes* DP 579,12; *pralobftu* SD 213v I,26

lie. *lôbti, lôbsta, lôbo (lôbti)* ‘turtėti; sektis’: lie. *lôbis* ‘turtas’ (Smoczyński SEJL 679–680; Pokorny IEW 652), plg. lie. *lābas*, la. *labs* ‘geras’, pr. *labas* ‘geras’, lie. *˚lobti, lobia, lobė* ‘plėšti, grobti’ (Skardžius 1943, 459);

-stokti ‘pristigti’: *nenūftokfu* Mž 533₁₁; *ne praftok* BG 75,9; *nenuftokftanti* BP II 520₄; *ne nuftóks* DP 397,7; *ne priftôko* DP 115(116),21

lie. *stôkti, stôksta, stôko (stókti)* ‘stokoti’: lie. *stokà* ‘trūkumas, nepriteklis’ (Smoczyński SEJL 1219; Skardžius 1943, 487);

CūC (1)

-blūsti ‘eiti iš proto, mišti, klaikti’: *pabludufi* BP II 149₁₃; *pabludens* BP II 224₂

lie. *blūsti, blūsta, blūdo* ‘eiti iš proto, mišti, klaikti’: lie. *blūdas* (br. *блуд*) (Smoczyński SEJL 126), plg. *blūdyti, blūdija* || *blūdyja, blūdijo* (br. *блудзиу’*) ‘klysti, klaidžioti; svaitėti, niekus kalbėti’, *blūdėti, blūdi, -ėjo* ‘blūdyti’.

Dvibalsinės šaknies užfiksuota vienintelė darybinė opozicija.

CauC (1)

draugti ‘darytis draugu, imti draugauti’: *draugī ne derėio* DP 281,19

lie. *draūgti, draūgsta, draūgo* ‘darytis draugu, imti draugauti’: lie. *draūgas* ‘asmuo, su kuriuo palaikomi artimi, pasitikėjimu, meile pagrįsti santykiai,

bičiulis', la. *dràugs* 't. p.', s. sl. *drugъ* 'draugas', go. *gadrauhts* 'karys', s. ang. *gedrēag* 'valdovas' (Smoczyński SEJL 229–230), plg. °*drugti*, *drugsta*, *dru-*go 'bendrauti', *draugáuti*, *draugáuja*, *draugāvo* 't. p.'.

Du fientyvai turi dvigarsines šaknis.

CaRC (1)

vargti 'dėl fizinės ar protinės įtampos imti netekti jėgų, ilsti, silpti': *pawargufi* Mž 524₁₆; *pawargufiui* Mž 522₁₆; *pawargufiui* Mž 528₁₈; *pawargufius* Mž 558₅; *pawarguffyas* Mž 57₁₅; 571₁₆; *wargi* DP 83,17; *wārgstāte* DP 32,4; *nuwāрге* DP 8,14; *pawargešis* DP 206,30; *wargt* PS II 103; *nuwargftu* SD 88r I,13; *wargftu* SD 56r II,9; *pawargftu* SD3 452; *pawargis* SD 37, 81, 91, 115, I; SD3 200; *pawargusi* PS I 168; *pawargusio* PS I 168, 184; *pawargusiam* PS I 56, 367; *pawargusiu* PS I 239, 240; PS II 101, 102, 105, 149, 199; *pawargusiemus* PS II 87, 104; *pawargusius* PS I 269, 303; *wargo* PS I 342; *nuwargis* SD 93r I,12; *pawargufiu* SD3 437

lie. *vařgti*, *vařgsta*, *vařgo* 'vargą kęsti, gyventi neturte, nepritekluje', la. *vārgt*, *vārgstu*, *vārgu* 'silpti, nykti, sirguliuoti', plg. pr. *wargē mien* 'vargina mane': lie. *vařgas* 'vargingas gyvenimas, vargimas; nuvargimas, nuovargis; bėda, rūpestis', la. *vārgs* 'vargas', pr. *wargan* 'vargą', adj. la. *vārgs* 'silpnas, bejėgis, liguistas', pr. *wargs* 'piktas', s. sl. *vragъ* 'priešas', r. *вопор* 'velnias, priešas' (Smoczyński SEJL 1505–1506; Derksen 2015, 489; Mažiulis PEŽ 4, 221; LEW 1198–1199);

CuRC (1)

dulkiti 'dulkėti': *apdulktu* SD3 3,144; *apdulkis* SD3 3,144

lie. *dūlkti*, *dūlksta*, *dūlko* (*dūlkti*) 'dulkėti, kilti, darytis dulkėms; apkristi dulkėmis...': lie. *dūlkė* 'labai smulkus krislelis, dalelytė, nuotrupa...', la. *dulķes* 'drumzlės, nuosėdos', plg. lie. *dulkėti*, *dūlka* || *dulkėja*, *dulkėjo*; *dūlkti*, *dūlkia*, *dūlkė* 'smulkiai lyti', la. *dulkot* 'drumzlinti, drumsti' (Skardžius 1943, 486). Veiksmažodis gali būti darybiškai susijęs ir su *dulkėti*, *dūlka* || *dulkėja*, *dulkėjo* 'kilti, darytis dulkėms; apkristi dulkėmis'.

Desubstantyvų korespondencijų latvių kalboje tėra dvi, plg. lie. *tūkti* : la. *tukt* ir *tūkt*, lie. *vařgti* : la. *vārgt*.

2. Motyvacija

Motyvacija tradiciškai yra suprantama kaip opozicija sosiūriškajam arbitralumui. Natūralioje kalboje motyvacija laikoma norma, svarbiausiu pa-

žinimo fenomenu, nes motyvuotus kalbos vienetus atsiminti ir vartoti yra lengviau nei arbitralius (Lakoff 1987, 346).

Kognityvinėje lingvistikoje motyvacija apibrėžiama įvairiai ir taikoma įvairiems kalbos vienetams – fonetikai, gramatikai, sintakse, frazeologijai. Motyvacijos apibrėžimai paprastai atspindi svarbiausius elementus – nearbitralus ryšys tarp formos ir reikšmės, ikoniškumas, paaiškinamumas (Radén, Panter 2004). Šiame straipsnyje motyvacija suprantama kaip lingvistinė ir mentalinė operacija. Jos rezultatas – *motyvema* – yra toks leksinis (ir leksikalizuotas) nominacijos vienetas, kurio onomasiologinė struktūra teikia informacijos apie įvardijamosios realijos (jos koncepto) požymį ar požymius (Lubienė 2015, 78). Motyvacijos požymį motyvemos¹⁸ onomasiologinėje struktūroje reprezentuoja *motyvatorius*. Onomasiologinėje struktūroje motyvacijos požymis gali būti fiksuojamas dvejopai – *eksplisitiškai*, t. y. tiesiogine leksinio motyvatoriaus reikšme, arba *implicitiškai*, t. y. perkeltine leksinio motyvatoriaus reikšme.

Tiriamųjų denominatyvų semantiką *eksplisitiškai*, rečiau *implicitiškai*, lemia pamatinių būdvardžių ir daiktavardžių semantika¹⁹. Pagal leksiniu motyvatoriumi nusakomas ypatybes / objektus skiriami septyni denominatyvinių veiksmažodžių motyvacijos modeliai (MM): koloratyvusis, morfologinis, fiziomorfologinis, psichomorfologinis, posesinių ir socialinių santykių, saporinis, terminis.

Siekiant atskleisti motyvacijos mechanizmą, stengiamasi pateikti kuo daugiau sakinių su denominatyviniais veiksmažodžiais, o K. Sirvydo žodyno veiksmažodžių reikšmei parodyti laužtiniuose skliaustuose pridedami lenkų ir lotynų kalbų pavyzdžiai. Be to, greta veiksmažodžių pateikiami tikėtini motyvatoriai, ypač retesnės leksemos (gana dažnai motyvatorių užrašo pats K. Sirvydas!).

2.1. Aiškiausias yra koloratyvusis motyvacijos modelis. Jo pamatą sudaro rega suvokiamas spalvos požymis. MM schema – ‘X spalva → fientyvas / statyvas’. Koloratyvais motyvuojamų veiksmažodžių lietuvių kalboje yra daug, tačiau senuosiuose raštuose užfiksuoti tik aštuoni (18 procentų senųjų raštų denominatyvų). Eksplicitinių leksinių motyvatorių inventorių sudaro būdvardžiai, kurie perteikia tris bazinių spalvų – *bal(t)as*,

¹⁸ Apie motyvacijos, motyvemos, motyvatoriaus terminus žr. Lubienė 2015.

¹⁹ “If an action is named after a thing, it involves a canonical use of the thing” (Kiparsky 1997, 9).

gelt(on)as, juodas – ir penkias atspalvių bei žibėjimo sąvokas – *balksvas, blyškus, palšas, skaistus, žilas*, plg.:

išbalti ‘pasidaryti baltam, išblykšti’: *Ižblifzkis, iżbałys* [Blady. Pallidus, exfangvis (is)] SD 12 II,6; *ižbliβkis / iżbałys* [Blády. Pallidus, exfāguis] SD3 17;

pabalti ‘pasidaryti baltesniam, šviesesniam’: <...> *ifch drėgnumo lapai pabal / ir βmones liggas gaun* BP II 406,; *Szole Sziedai pabala* BB Iz 40,7; *Schienai padzuffta, βiedaj pabala, <alle →> o Szodis muŕu Diewo ifsilaika* || *amβinai* BB Iz 40,8; *Mes wiŕsi pabalom → pawijtam → pawiŕtam* BB Iz 64,5; *Wilkadalgei pabals, ir* || *Szoles pas wardenis ifchdulkes* BB Iz 19,6;

balksti ‘balti, balsti’: *bałkŕtu / iβblikβtu* [Blednieię. Palleŕco, exalbeŕco] SD3 18; *Bałkŕtu iżblikŕztu* [Blednieię. Palleŕco, exalbeŕ-||co] SD4 12 II,40; *Bałkŕtu* [Bieleię. Albeŕco, albeo, al-||bico] SD4 10 II,29;

išblykšti ‘išbalti’: *Tawa* || *Dūmos tawe teip teneifchgandin, ir ne* || *ifchblifchk teipo* BB Dan 5,10; *Tad=||da ifchblifchka karalius <...>* BB Dan 5,6; <...> *bei efch* || *didei ifchblifchkau, ir netureiau newienos* || *filos daugefni* BB Dan 10,8; <...> *ifsi[ganda], ir||nudemais wiŕsas <ifchblifchka →> ifchblifchka* BB Dan 5,9; <...> *didei <nufsitubiau _→> t̄nuludau* || *mana dumofu, ir mana Gimis ifchblifchka* BB Dan 7,28; *Kodėlei ifchblikŕhta tava Gimis?* BB Moz 4,6; *bałkŕtu / iβblikβtu* [Blednieię. Palleŕco, exalbeŕco] SD3 18; *ižbliβko* [Nábládł, Impalluit, ŕubpallidus eft] SD3 185; *Bałkŕtu iżblikŕztu* [Blednieię. Palleŕco, exalbeŕ-||co] SD4 12 II,40; *Ižblifzko* [Nábládł, Impalluit, ŕubpalli-||dus eft] SD4 122 II,26; *Ižblifzkis, iżbałys* [Blady. Pallidus, exfangvis (is)] SD4 12 II,6;

gelsti ‘darytis gelsvam, geltonam’: *giefŕtu* [Płowieię, Flaveo, flaveŕco] SD3 301; [Płowieię, Flaveo, flaveŕco] *Giefŕtu* SD4 209 I,33;

juosti ‘juodam darytis, juodėti’: *juoftu* [Czernieię, Nigreŕco, infuŕcor] SD3 41; *Iuoftu* [Czernieię, Nigreŕco (is. ere.), ||infuŕcor (aris.)] (plg. *Iuoduoiu* [Czernieię fię. Nigrico (as.)] SD4 28 II,29);

išpalšti ‘prarasti spalvą, papilkėti, nublukti’: *ižpałβtu* [Spłowieię / flaeŕco] SD 172r I,13; *Ižpałfzis* [Spłowiály, Cano ŕitu ob-||ductus color] SD4 294 II,15 (plg. *pałfzas* [Płowy, Flavus (flavens) melleus ||color] SD4 209 I,35);

skaisti ‘blizgėti, spindėti, šviesti’: *Kada ius Stonawiczioia este, tada szibba kaip sparnai karweliu, kurie kaip auksas ir sidabras skaista* BB Ps 68,14;

žilti ‘darytis žilam, netekti tam tikrų pigmentų’: *žilftu* SD 166r I,8 / *žiļu* [šiwieię / canefco] SD 166r I,9; *žilftu* [Siwieię, Caneſco, eaneo] SD4 285 I,3 (plg. *zilās* [Siwy, Canus, canofus] SD4 285 I,5).

2.2. Kita senuosiuose raštuose užfiksuotų fientyvų grupė priskirtina morfologinio motyvacijos modelio veiksmožodžiams, ekspliciuojantiems konsistencijos, dydžio, svorio pokyčius. Šiam MM priskirtini devyni veiksmožodžiai, tai sudaro apie 20 procentų denominatyvų. Leksiniai motyvatoriai – konkrečiosios ir abstrakčiosios reikšmės būdvardžiai – apibūdina superficinius ir interninius negyvų objektų požymius ar pačius objektus: *kietas, mažas, minkštas, platus, ryškus, sausas, sunkus, šlapias, tirštas; dulké*. MM schema – ‘X fizinis požymis / objektas → fientyvas’. Veiksmožodžiai motyvuojami ir eksplicitiškai, ir implicitiškai, pavyzdžiui:

šlapti ‘darytis šlapiam, drėkti, mirkti’: *fuβłumpu* [moknę / madefio, hu-||mefio, humefco] SD 83r I,20; *f3łumpu / žlungu* [Moczę fię, Madefio]; *f3łumpu / fumirkftu* [Moknę ná dełzczu, zmoklem. Madefio, madefco, madeo] SD3 178 (plg. [Iłowáty, Uliginofus] *Dregnus*, || *f3łapias* SD4 62 II,9);

sutiršti ‘pasidaryti tirštam, tirštesniam’: *futirβtu / tirβtu tumpu / fufieku* [Gęścieię, Spiffefco, denfor] SD3 67; *Sutirfztu, tirfztu || tumptu, fukietu* [Gęścieię, Spiffefco (fcis. fcere)||denfor (aris)] SD4 47 I,26 (plg. *Tirfztas* [Gęfty, Spiffus, cralfus, con-||cretus] SD4 47 I,32; *Iuka tirfzta* [Ius coactum [gen.||juris. m], jus gelatum, tucetum] SD4 46 I,10);

apdulkti ‘apdulkti’: *Dulkies, hinc apdulktftu* [Kurzawá ſucha z žiemię Nebula pulueris, exhalatio terræ, halitus terræ] SD3 3,144; *apdulktis* [Kurzawy peſny, kurzący fię. Puluerulentus, puluereus] SD3 3,144.

Implicitiškai motyvuojami morfologinio MM veiksmožodžiai pereina į psichomorfologinio MM tipą, plg.:

kiesti ‘kietėti’: morfologinis MM – *kieftu* [Twardzieię, Durefco, duror] SD3 450; *Kieftu* [Twardzieię, Durefco, duror] SD4 320 I,9 ir **kiesti** ‘prk. tapti nejautriam, abejingam’: psichomorfologinis MM – *Sukieftu, pr: fukietau* [(tranŕ²⁰:) Obdu- || refco, callum obduco, duritiem || induo] SD 172 II,21; *fukieftu / pr: fukietau* [odrętwieć, tranŕl: Obdurefco, callum obduco, duritiem induo] SD3 252; (plg. *Kietas* [Twardy, Durus, ſolidus] SD 320 I,8; *Kietas* [du-||rus & ferus homo, inflexibi-||lis] SD 148 II,1);

²⁰ K. Sirvydas šia santrumpa žymi perkeltinę reikšmę.

vŝchketuŝighi Pharaona ŝu wiŝŝu karia pulku Maroŝu Raudonoŝu paŝkandina
 Mž 103₅; *wiena dalis ŝmoniu kaip ir uŝketuŝe ŝchirdi tur* BP I 246.

Ne visada įmanoma nustatyti MM – galimą vartoseną ir tiesioginę, ir perkeltinę reikšmę, pakeičiančią MM. Tai ypač pasakytina apie K. Sirvydo pavyzdžius, juolab kad ir lotyniški atitikmenys liudija tiek veiksmožodžių, tiek vardažodžių tiesioginių ir perkeltinių reikšmių sambūvį, plg.:

minkšti ‘minkštėti’: *minkŝtu* [Miękczeię, Molleŝco, tenereŝco, flacceŝco] SD3 170; *Minkŝztu, præt. paminkŝztau* [Namiękam, Mollior] SD3 191; *Minkŝztu* [Miękczeię, Molleŝco (is. ere), || tenereŝco, flacceŝco] SD4 112 I,30; *Min-||kŝtu, præt. paminkŝztau* [Námiękam. Mollior] SD4 127 I,23 (plg. *Minkŝztas* [Miękki, Mollis, edurus, te-||ner (ri), lentus] SD4 112 I,36);

sunki ‘darytis sunkiam, sunkesniam, sunkėti’: *ŝunkŝtu* [Cieŝzkim ŝię ŝtáię. Ingraueŝco] SD3 35; *Apŝunkŝtu* [Oćięźeć, Ingraueŝcere] SD3 247; *Sunkŝtu* [Cieŝzkim ŝię ŝtáię. Ingrave-||ŝco (is. ere.)] SD4 24 II,31 (plg. *Sun-||kus, apŝunkus, apŝunkis* [Oćięźały, Gravis tardus] SD 164 II,2; *Sunkus* [Cieŝzki, Gravis, Ponderoŝus, || oneroŝus] SD4 24 II,29); *Neteisybės kaip naŝta ŝunki apŝunko ant manęŝ* SPI51.

Keli senuosiuose raštuose užfiksuoti denominatyvai vartojami tik perkeltinėmis reikšmėmis: jų leksiniai motyvatoriai, kaip minėta, reiškia fizinės gyvų ir negyvų objektų ypatybes, o veiksmožodžiai pereina į abstraktų sritį, pavyzdžiui:

iŝmažti ‘sunykti, sumenkti’: *O teip vž trumpo mēto wiŝŝa anóii pompá ir ŝkâiŝtumas <...> iŝmaža* DP 582,33;

iŝ-, praplasti ‘išplisti, paplisti, įsigalėti’: *prawís ir nuplás ŝtôdai ir kâimeneŝ táwas / ir pałáiminti bus klûnai tawí* DP 290,42; *O kítos wiŝŝos kácérŝtwos <...> žínomu metú / ir aut žinomos wĕtos pradĕiusŝios: ir pirm’ pĕtraukeio pácžios tarp’ ŝawés / o neĝ per paŝáuli izpłâto* DP 90,1; *galĭbe / karalĭŝtes Chriŝtaus <...> wĕikei prapłâto / ir paúgŝtinos ant’ wiŝŝu karalĭŝtu* DP 87,10; *Todrĭnaĝ ia wel W. Chriŝtus mažĭntela kâimene wadino beŝ wĕikei prawĭŝo ir prapłâto po wiŝŝa paŝáuli* DP 87,43;

iŝ-, už(si)rykšti ‘išryškėti, išeiti aikštėn, atsirasti, pasireikšti’: *Schwents priekelims iŝŝirĭŝka* Mž 280₃; Mž 280; *Czia ižriŝko prakĕiktáŝis weline buklûmas táwas / cziaĝ iau tikrái atŝideges ĕŝt’ fáłŝius ir wĭlus táwas* DP 625,43; *Nes’ iei iĭŝái túiau wos ant’ to paŝáulo vžriŝko / teip daugĝ ketĕt’ téikeŝ / o kaipoĝ męŝ kentĕt’ ne turíme?* DP 418,23; *žmóguŝ vžgimes izĝ motĕriŝkes / papĭldžias*

tūlais wargáis / kurfai vžrikβta kaip žiedas / ir futrinas / ir pabęga kaip βeβėlis DP 463,10.

2.3. Gausiausia yra fiziomorfolominio motyvacijos modelio veiksmazodžių grupė – jai priskirtinos 17 motyvumų (42 procentai). Šio motyvacijos modelio fientyvų leksiniai motyvatoriai būdvardžiai ir daiktavardžiai eksplicitiškai apibūdina šešias žmogui ar gyvūnui būdingas ypatybes – laimumą / storumą, plaukuotumą / plikumą, šašuotumą – kūno paviršiaus nelygumą, sveikumą / negalią. Fiziomorfolominio MM schema: ‘X fiziologinė ypatybė → fientyvas / statyvas’.

Dažniausiai nusakomi superficinių (paviršiaus) ypatybių / objektų motyvuojami procesai ar pokyčiai, jų leksiniai motyvatoriai yra būdvardžiai *drūtas, kūdas, laibas, liesas, plikas, sausas, šiurpus* ir daiktavardžiai *šašas, taukai*, plg.:

drūsti ‘drūtėti, eiti drūtyn’: *Stipru tumpu / drutin eymi / druftu / druti igiju* [Miełzłzeię, grubieię. Ingrādelco, turgełco, craffelco] SD3 173, 177 (plg. *drutas* ||[*Stipras* [Potens]](tentis.), *robuftus*, *prævalidus*] SD4 117 II,7, netoli daiktavardžio 20 pavartojimų);

pakūsti ‘kiek suliesėti’: *Kartais ir milintiemus fawe bei ganna dirbantiemus / nefifek iu darbai / tur pakufti ir pawargti* BP II 510₁₇;

laibti ‘eiti laibyn, laibėti’: *łaybftu / laybin eymi* [Szczupleię, Gracilefco] SD3 434; *Łaybftu, laybin eymi* SD4 308 II,10; (plg. *Łaybas, mazintelis* [Szczupły, Gracilis, exilis, || tenuis] SD 308 II,16; *łaybas, płonas* [Cienki. Tenuis, gracilis] SD4 24 I,8; *łaybas* [Subtelny, Subtilis, argutus, ||tenuis] SD4 303 I,6; *łaybas* [Suchorlawy, Strigołus ho-||mo, runceus] SD4 303 I,11);

lysti ‘darytis liesam, liesėti’: *Liftu* SD3 [Chudnę. Macelco || macrefco, emacror] 32; *Liftu* SD4 22 I,39;

liesti ‘liesėti, lysti, džiuėti’: *Mano keliai pafifilpo dėlei pastnikavimo, ir mano mėsa paliefo* BB Ps 109,25; *lieftu* [chudnieię / macrefco] SD 13r I,5; *lieftu* [ćienčzeie / Gracilefco. || macrefco] SD 14v I,10; *Paliefo* [Náchudł, Pallidior factus eft, macrior] SD3 185; *Lieftu, džiuftu* [Schnę ná ćiele, Macrefco, || tabefco] SD4 281 I,4 (plg. *Liefas* [Chudy. Macilentus, exhau-||ftus, macer (cri.)] SD 22 II,2; *Arklis liefas* [Koń chudy, Eqvus ftrigołus, || male habitus] SD 82 II,10);

plikti ‘netekti natūralios dangos, šertis’: *apiplinku* [oblyšam / caluefco] SD 101r II,21; *plinka / nufiβeria / nuflinka / nuβunta* [Blákuie. Obfolefcit,

decoloratur] SD3 17; *Pliku tumpu, plinku nufzuntu* [Lyšieię, oblázami włofy, Calueo, caluefco, caluefio] SD3 160; *Pliku tumpu, plinku, nufzuntu* [Cal=||veo (es) calvefco (fcis. fcere), ||calvefio] SD4 104a II,10; *nuplinka / nufšieria iupa* [Oblata co, Defluxit tunica] S3 231; *Nuplink, nufšieria iupa* [Oblata co, Defluxit tunica] SD4 156 II,29 (plg. *Plikas* [Łyfy, Calvus (vi.), defloca=||tus] SD 104a II,17);

įsusti ‘aptekti niežais, susu’: *ifufu* [*Parfzywieię, Lepra infektor*] SD3 285; *Ifufu* SD4 197 II,26;

šasti ‘šasams darytis, rastis, nižti, krupti, kramti’: *fzuβu* [Kroftáwieię, Puftulæ mihi corpore ūrgunt] SD3 132 (plg. *Szafzas niežas* [Kroftá, Puftula, papula] SD3 132; *Szafzas, || niežas* SD4 93 II,19; *Szafzay, niežay* [Lentagra (æ. f), impe=||tigo (inis. f), lichen (enis. m)] SD4 109 II,5);

pašiuurpti ‘nuo šalčio, iš baimės darytis nelygiam dėl atsiradusių smulkių rauplelių (apie odą)’: *pafišiaušiu / pašiuurpftu* [Náiežam fię / Inhorrefco, fqualeo] SD3 189; *Pašiaušiu, pa=||šiuurpftu* [Náiežam fię, Inhorrefco, ||fqualeo (es.)] SD4 125 II,30; *Pašiuurpis, pafišiaufzis* [Nášierfzáty, vide. Náiežony] SD4 130 II,8;

nutukti ‘riebėti, storėti’: *O kadda intūkka ir priwalge, tapa (ifchdjens) [ifchlæpa]* BB 560₁₅; <...> *miélúlei iriebêio / tađ pradêio spiriúť: ifigrozêie / nufitúke / kad praštôio ir vžmîrβo W. Díewa darŕoie sáwa / ir atftôio nûğ Díewo izğelbetoio sáwo* DP 355,36; *Weykiaus priima atkftuncius / trokftuncius / pafnikais izfekufius <...> negi puotinikus nutukufius* PS I 45; *Nutukis* [Otyły, obefus, crafus, gra=||vis, pleniŕfimus] SD4 191 II,38. Šis veiksmazodis M. Daukšos pavartotas ir perkeltine reikšme, taigi per-eina į psichomorfologinį MM: *Ne wiénas wel’ Sakraméntas ne éft’ ant to izgânimop gáligéfnis: kuriú nûdzios apkúpies / ir gântos iwifa / o duβá apsté wiffú malóniu dwáfiβku tuka* DP 267,51.

Interninės (vidinės) gyvės būtybės savybės reiškiamos leksiniais motyvatoriais *akis, kurčias, senas, stropus* ‘rūpestingai, kruopščiai dirbantis, uolus; greitas, vikrus; stiprus, tvirtas, žvalus’, *sveikas, vargas*, plg.:

apakti ‘netekti regėjimo’: <...> *teip wifsi Szw{e}ris <←Szwie> girroie.. Wifsi ių Sargai || apiæka, wifsi nieko ne moka* BB I 56,10; *Jr wirai ukiu Namų ifstiktiki aklijbe [apijeka] teip maβas kaip didis ikki apiljē Duru rafti ne galeia* BB 41₁₁; *O kayp vžtekeio fáule / kuriie ápžiebe wifsus Pâhonis / iie teyp labai ápiâko / iog né gal regēt pas sawę fanczio* DP 61, 7;

apkursti 'pasidaryti kurčiam': *angis apkurtusi* BB Ps 58, 5; *apkurftu / kurčiu tumpu* [głucheię / Surdus fio] SD3 70;

pasenti 'pasidaryti senam, pasenėti, nusilpti, sumenkėti dėl senatvės': *Pafenau tarp wiffu neprieteliu mana* Mž 513₁₈; *Pafena wiffi kaulai mana kada riekiau dašnai* Mž 466; *Bet kada pafenfi tada ifchtiēfi rankas tawa ir kits tawe wes kur ne norefi* BP I 410₁₄; *tadda anis geras || dienas turedami pafens, ir rodas giwens* BB Job 36, 11; *ir io atbalas neliauiēfi kaczei Szak=||nis Szemeie pafenfta, ir io Kelmas dul=||kiofu <numirβta* BB Job 14, 8; *Kodelei tada giwen Diewo <←Die{w}>||nefibijantis, pafenfta, ir pralobfta?* BB Job 21, 7; *Anis || pafenfta geras turedami dienas* BB Job 21, 13; *Kaip' gal' žmogus izg' nūiuo gimt' / kad paféftá?* DP 255, 8; *pafenftu* [wietfzeię, Obfoleſco, veteraſco] SD3 479; *Pafenftu* [Wietfzeię, Obfoleſco, veteraſco] SD4 340 I, 20;

nuskursti 'prastai augant, vargingai gyvenant, užnykti, suvargti': *nuwargis / nuskurdis / luſas* [Niedołężny / miſer, ||afflictus, ærumnoſus] SD 93r I, 12;

stropi 'stiprėti, darytis žvalesniam', plg.: *drutinuofi / stropftu / stropin eymui / gaywinuofi* [Czerſtwieię. Vegetor, vigeo] SD3 41 (plg. *Stropus, ſzunkus* [Promptus tumul-||tuofus, celer, præceps homo || confilijs] SD 230 I, 30; *Stropus, fukrus* [Gęſty plenny, ||Iędrny||Rzeski rzeźwy, Strenuus, ||impiger] SD 278 II, 15);

sveikti 'gyti, sveikėti, darytis sveikam': *Ir ios dukte pafweika ta pacze hadina* BP I 278₁₈; <...> *tada klaufineia nog iu hadinos / kuroie pafweika* BP II 475₂; *Teipáieę ir nu kiekwiená ſęrgantūi duſía krikβczionies žmógaus / per Sakraménta gaileūimo S. nórint' minioié pafwéikſta / kad tiektái palitės rubo W. Chriſtaus* DP 369, 45; *Ir pafwéiko dúkté ios nūę anós wałandós* DP 113, 36∞; *Teyp žmogus unt duſios per nufideimu labay pafilpſta / ir atmiatis ii nuog ſawis / ne tuoiaus pafweykſta* PS II 67; *pafweykftu / ||fwekiu ſtaiuos* [oздrowieię / conuale-||fco] SD 118r I, 6; *ſweykftu / pafweykftu* [Wzmagam / Conualeſco, leuor morbo, euado ex morbo] SD3 512; *Sweykftu, pafweykftu* SD4 363 I, 37;

wargti 'dėl fizinės ar protinės įtampos imti netekti jėgų, ilsti, silpti': *gimditoiems labai ſkaudu ira / kadda iu waikai pawargſta / kada iu ſweikas kunelis / ira liggu ifchpuſtiam / kada iu graſus ſanarelei kuno / ira pagadinami* BP II 477₄; *Diewas βmogumi paſtoiens / ant βemes wargſta / kencz dide muka* BP I 71₈; <...> *tawa fuſſimilimas ant musu didefnis / neſa mes iau didei pawargom* BKO 18, 14; *Teipo ir tu mielas brolau / ſchitai iau kiek metu*

wargfti /meldies Diewa / o ghis tawe ikfcholei negelbeia BP I 284₁₉; *Eikite manėšp wifsi kurie wârgftâte / ir eštė apfúkinti / o aß ius átweßifsiu* DP 32,4; *Pafetas unt erfkieciu tay ira kuny fopuligami / aba kuriami daug kinte / alko / troßko / kayto / wargo* PS I 342; *šie-||luofi / wargftu* [kłopocę fie / moleftê||fero, angor, crucior] SD 56r II,9; *nupuolu / || wargftu* [ošieroćieie / orbor, de-||relinquor] SD 115v II,25; *Wargftu* [Trapi mię co, Conflictor || doloribus, laboro morbo, angor] SD4 317 I,15; *Nuwargftu, pailftu* [Lalfari, laßefcere, ||relangvefcere, remittere ner-||vos] SD4 187 II,15.

Interninius procesus reiškiantys fiziomorfologinio MM veiksmožodžiai neretai pereina į psichomorfologinį MM, M. Daukšos sakiny s vaizdžiai parodo sąsają tarp kūno ir sielos, t. y. reikšmės perkėlimą – metoniminę motyvaciją, plg.: *O bitie norini pagal' kūna fweikás akis tur' / be' an' dūßios apâke ir aklí yra' / ioğ né rėgi dides miferíos ir fmūrto sáwo kurín' impūla* DP 105,42.

2.4. Psichomorfologinio motyvacijos modelio veiksmožodžių, kurių leksiniai motyvatoriai apibūdina psichinės-emocinės žmogaus ypatybės, pavyzdžiui, *baisus, dykas, kaltas; blūdas, gėda*, senuosiuose raštuose paliudyta nedaug, tik penki (1 procentas). MM – ‘X psichinė-emocinė ypatybė → fientyvas / statyvas’, plg.:

baisti ‘darytis baisiam’: *Bay-||ftu gaylinuofi* [Okrutnieię, Exuo hominem ||vel humanitatem, ferus fio] SD 180 II,22; *Bayftu gaylinuofi* [okrutnieię, Exuo hominem vel humanitatem, ferus fio] SD3 263 (plg. *Gaylas, fmarkus, || bayfus* [Okrutny, hániebny, Crudelis, ||ferox, atrox] SD4 180 II,28; *Bayfus* [Strażliwy, Horribilis, ter-||ribilis, metuendus] SD4 300 II,38);

pablūsti ‘eiti iš proto, mišti, klaikti’: *Ponas Kriftus daugia priliginimais ifchroda. Apie Sunu pabludufi / ape grafchi pamesta* BP II 149₁₃; *Sunu pabludens / sawe patis negal gelbeti* BP II 224₂;

išdykti ‘ištvirkti, pasileisti’: *iždikfta fu didemis nūmomis / vž wiėna grúda ßimta <...>* DP 487,11; *subúkino / ne wiėnas / nei dú / be' wifá anó' ra=||tá iždíkufiuii žalnieriū* DP 169,50; *iždikftu* [[zdzie]cžeie / beluinam na||[...] induo] SD 214v I,24; *iždikftu* [Dziczeię. Efferor] SD3 57; *iždikftu / iždrikftu* [Zálegam fię, záležał fię, Obtorpuit iacendo, fegnis otio euafit] SD3 521; *Iždikftu* [Dziczeię, Efferor (aris, rari.)] SD4 40 I,7; *Iždikftu, iždrikftu* [záležał fię, Ob-||torpuit iacendo, fegnis otio ||evalit] SD4 369 II,27; *Iždikis* [Razas || zdziczały, Efferatus] SD4 383 II,10 (plg. *Di-*

kas [Džiki, Ferus] SD4 41 I,10; *Dikas* [Proznuiacy, Otiofus] SD4 242 I,35; *pateykiu dikauiu* [Proznuię, Otior, ferior, va-||co] SD4 242 I,38);

su(si)gėsti ‘pajusti gėdą’: *bei io iš numirusiu kėlime / žėgime dagun’ / prafākime / nē kuriē pažina ēft’ ir atgrīže: o kitī vž kiētinos ir fugėdo: bei ne wienī ne linkšminos* DP 576,52; *Prieikites iop’ / ir būkite apšwiefī: ir ne fufiges wėidai iūfu* DP 576,29;

nukalsti ‘nusidėti’: *idant’ butū būwes kū nukaltes / ne idant’ žydas butū pergalėies* DP 432,29; <...> *ir kālte kuria bū=||wo nukālte iš lapumo / nufižeminimu išwafte* <...> DP 586,23.

Tačiau šią grupę papildo morfologinio, fiziomorfologinio ir kitų MM veiksmoždziai (plg. *-akti, karsti, kiesti, minkšti, sunkti, tukti, vėsti*), var-tojami perkeltinėmis, paprastai metaforinėmis, reikšmėmis. Metaforos reikšmė nėra visiškai tapati tiesioginei reikšmei, ji aktualizuojama vietoj pagrindinės reikšmės tik tam tikrame kontekste (Jakaitienė 1980, 38–39), siekiant teksto turinio pagaulumo, ekspresyvumo. Perkeltinės reikšmės veiksmoždziai atsiduria semantinių grupių periferijoje, nes daugeliu atvejų tas pats veiksmoždis, pavartotas tiesiogine ir perkeltine reikšmėmis, patenka į skirtingas semantines grupes (Drukeinytė 2002, 318).

2.5. Keletas senųjų raštų fientyvų skirtini posesinių–socialinių santykių motyvacijos modeliui, eksplikuojančiam turėjimo / neturėjimo, tarpusavio santykius, egzistenciją. Tokių rasta aštuoni, jie sudaro apie 18 procentų denominatyvų. Jų leksiniai motyvatoriai yra įvairūs, nesudaro kokios nors vieningos grupės – *grynas, lygus, pigus, draugas, lobis, stoka*, plg.:

draugti ‘darytis draugu, imti draugauti’: *turék’ i vž Pahoni ir Mūitínika* || (*fu kurėis draugī ne derėio*) DP 281,19;

-drugti ‘susidraugauti, bendrauti’: *O tu || fu daugia Draugalū sudrugai* BB Jer 3,1; *Demetrijas fudrugos su Apoloniju* BB 1 Mak 10,69; *Efraim fu ftulpais (ftabais) fudrugos* BB Oz 4,17;

nugrynti ‘pasidaryti neturtingam’: <...> *ir afierawoia wifsiėmus pa=||wargufiėmus ir nuginufiėmus / arba nūpūlufiėmus žmonėmus fumilima* DP 511,15; *wiffo aplaijt’ ne norim bēt’ nei ižg to kas mumus liektis nuginufiėmus ne||norint’ atwirzi* DP 512,40; *paraβi=||ta? ioğ tafsai nūmoię Wiėβpati / kursai fufimilfta ant’ nuginufio* DP 383,16; *Pirmoie mōkia mus mēiles / Diėwui ir artimām’ prienczios. Antramę mōkia mus nužėminimo / kuriū Diėwas ir zmōnes mėgfta. Kadāg tūse abieiuše ir mes lābai nuginomę*

DP 338,35; *idánt' turētu iš kur iaľmužnas dūt' / ir paβélpť' || nigrînušius*
DP 575,9; *arbá dūšiu nê kada / beť nu iš kârto || dūmi nigrînušiemus*
DP 574,43 (plg. Karâlus *tawafis eĩ tau tẽifus: ir ižgânafis / o iĩsái bus*
gri= || nas / fedis anĩ afsilicžios / ir anĩ kúmêťelo ios DP 2,48; <...> *nei*
fu pũczkomis / nei fu pompa to || páfáulo: baĩ atais grinas / rômus / ó nũžẽ
fedédamas anĩ afsilicžios DP 3,49; *Anfai búwo žmũ łobingas / o βifai grinas*
elgeta DP 270(680),44, – *Postilėje užrašyta beveik trys dešimtys įvairių bū-*
dvardžio grynas formų reikšme 'neturtingas, skurdus'; *pagrinau [opes,*
for= || tunæ meæ modicæ, imminu= || tæ, atritæ, accifæ funť] SD4 218 II,11 (plg.
Grina dirwa [Niepłodność, || Płonny, Malignus ager, ex= || fuctæ fegetes]
SD4 209 I,4; *Plinas, grinas, nuogas* [Goły, Nudus, implumis (is. || com)]
SD4 50 II,16; *Grinas, neturelis, pawar= || gielis* [Vbogi, Pauper, inops, ege-
|| nus] SD4 321 II,14);

sulygti 'sutikti, sugyventi; susiderinti, susitaikyti': *Heretíkai ir kiti*
piktadėios nórini pátis tarp' fowés niékad' fulĩgti negali DP 167; *Tiemus kurie*
yrá wêdẽ lĩepia / ne aß / beť Wießpatis / idánt' móte nopľeĩftu wĩro / o iei iĩ
apľeis / tad' be wĩro totľiektis / arba fu wĩru sawũiu te fulĩgťi DP 70,4; <...>
iĩsái túri ka prieß tawé / ioğ anĩ tawés škũndžes / arba nęřft' tad' eřsĩ káltas
ižtẽifintis íam' ižg to / ir fulĩgt' fu iũ DP 296,17; <...> *palik ten' dówána táwa*
prieg' altõriaus / o eik pirm' fulĩgk' fu brólu sawũ: ir potam' afierawõřsi dówana
táwa DP 292,29;

'sutarti, suderėti': *Ir kaip fu darbinikais fuljga / pa grafchi ant dienos*
BP I 228₄;

pralobti 'praturtėti': *Kodelei tada giwen Diewo <←Die{w}> || nefibijantis,*
pařenřta, ir pralobřta? BB Job 21, 7, Kitĩ karâlus praľobřta / ižg
grínumo sawũiu wêldamu DP 4,9; *ârgu idáni || turetumbei pęnigus / idáni*
praľobřtũmbei: idáni turétumbėi ápřta wĩřfo DP 331,36; *Kiek= || wiėnas tú*
rupinas / idánt' praľobřtu: ir ižg łobigo wĩřsadá butũ łobigiářnis DP 488,43;
Kuriė noř praľobi / impũla ing pagundás ir ing žabágus || węľino DP 155,52;
Tu biłái ioğ eřsi łobingu / ir praľóbes: || ir niėko ne priwaláuii DP 579,12;
praľobřtu [žbogacam / diteřco] SD 213v I,26; *Praturřtu, praľobřtu* [Fun-
do opes. || confirmo poteřtatem opibus] SD4 370 II,6;

atpigi 'pasidaryti pigiam, pigesniam, sumažėti kainai': *Tadda atwĩrs*
geros gadinnes / wĩřfi daiktai atpĩgs / nei bus tiek wargu / kaip nu dide wal-
landa buwa BP I 315₁₀; *Atpĩgřtu* [Tanieię, Vileřco] SD3 441; *at= || piga /*

atpingu [potanieį / vilefco, vi-||liori precio vendor] SD 136r I,17;
Atpigftu [Tanieį, Vilefco] SD4 313 II,35;

nustokti ‘stokoti, stigti’: *Wieschpats est piemuo mana nieka nen ūstokfu*
Mž 533₁₁; *O kaip jau nebebuvo* (paraštėje – nustoko) *vandens plėčkoje, pame-*
tė ji bernelį po medžiu BB Moz 21,15; *Mums nieko nenustokst* BB Teis 19,20

pristokti ‘pailsti, pavargti’: *Pinigų priftoko žemėje Egipto* BB Moz 47,15;
Miltai kubile nebus fuvalgyti, nei aliejaus puodas priftoks BB1 Kar 17,14;
Atverk favo ranką tavam broliui, pavargufiam ir priftokufiam tavo žemė-
je BB5 Moz 15,11; *Bagotieji tur priftokti ir baduoti* BB Ps 33,11; *Ne teip*
tóiu laimūi ir iztikimóiu žmoná: beĩ nórini ū pírma ir ántra kárta ne gandėio /
taczėu ne priftôko / tris bigufes ir didės pagundás izkente DP 115(116),21.

Leksiniu motyvatoriumi žuvis motyvuojamas veiksmožodis fientyvinės
reikšmės neturi, priešingai, jo darybos reikšmė ‘gaudyti žuvis’ tokia pati
kaip priesagos *-auti* daiktavardinių vedinių: ‘rinkti, ieškoti, gaudyti tai, kas
pasakyta pamatiniu žodžiu’, jis reiškia aktyvų veiksmą:

žūti ‘žuvis gaudyti, žvejoti, žuvauti’: *žuwau-iu / žuftu* [Lowie
ryby, Pifcor] SD3 156; *žu-||wauiu, žuftu* [Lowie ryby, Pifcor (aris.)]
SD4 102a I,32.

2.6. Du K. Sirvydo žodyne užrašyti veiksmožodžiai skirtini sapori-
niam ir terminiam motyvacijos modeliams, jų leksiniai motyvatoriai
kartus, vėsus nusako skonį ir temperatūrą, plg.:

karsti ‘darytis karčiam, gižti’: *fukarftu / kartu=||38r I||mi ftaiuos*
[gorščzeię / amarefco] SD 37v II,27; *karftu* [Gorzknę, Amarefco, amarus
fio] SD3 73; *Kartus, karftu* [Gorzknę, Amarefco (fcis. fcere), || amarus fio]
SD4 51 I,24;

atvėsti ‘sušilus kiek atšalti, atsiaušinti’: *atwestu / atfiwedžiu* [Ochł-
dnąc, Refrigeror, refrigeľco perfrigeror] SD3 240; *Atwestu, atfiwedžiu*
[Refrigeror (aris.) || refrigeľco (is. ere) perfrigeror] SD4 163 II,4.

Skonį ir temperatūrą apibūdinantys būdvardžiai bei iš jų padaryti veiks-
mažodžiai dažnai vartojami perkeltinėmis reikšmėmis – pereina į psicho-
morfologinio MM domeną, plg.:

(širdį) sukarsti ‘apimti nepasitenkinimui, nusivylimui’: *Teyp Diewo*
žodis daro sirdiy łabay fweyku dušiy kartiby / kad ana ažu fawo nufideimus
karčiey werkia ir kayp butu wifa fukarfta PS I 307, *kayp duona melo ira*
ne tikra / fu žwirždays fumaišita <...> tuoiaus nuog iu fukarfta širdi łabay
PS II 106;

užvėsti ‘pasidaryti abejingam’: *Kaip patís Wießpatís lúdiie tais žodžėis / o idánt’ butúmbei arba bítlas / arba báltas: bėt’ iog vžwėfes / iog nei bítlas nei báltas / tad tawé pradėfiu ißwėnit’ izg nafnú máno* DP 353,18; *Nėsa ne ißtikeiimas / ne tiekítai žmónęs / vžwėfufeis ir tiginčzeis / bėt’ ir palaidúnais / ir prieß Diéwa stémbiaczeis dáro* DP 404,26.

3. Vartosena

Denominatyvinių veiksmažodžių vartosena tirimuosiuose senuosiuose raštuose labai netolygi. Daugiausia denominatyvų užfiksuota K. Sirvydo darbuose, ir tai suprantama, nes žodynai nėra ribojami religinio teksto specifikos, jų paskirtis ir tikslai kitokie. Darykams prisimintina, kad nė vieno denominatyvo neužfiksuota Volfenbiutelio postilėje.

Visuose tirtuose senuosiuose raštuose vartojamos dvi leksemos – *senti* ir *vargti*, ypač gausu antrojo veiksmažodžio finitinių ir nefinitinių formų (K. Sirvydo darbuose per 20 pavartojimo atvejų). Septyni fientyvai užfiksuoti trijuose šaltiniuose, plg.: *ap(j)akti* BB, DP, SD3; *kiesti* ‘kietėti, prk. būti neįautriam’ Mž, BP, SD3; *sulygti* ‘tartis dėl kainos, derėtis...’ BP, DP, SD; *pralobti* BB, DP, SD; *stokti* ‘pristigti’ Mž, BP, DP; *pasveikti* BP, DP, PS; *tukti* BB, DP, SD. 10 fientyvų pavartota dviejų autorių tekstuose, pavyzdžiui: *balti* BP, SD3; *išblykšti* BB, SD3; *išdykti* ‘ištvirkti, pasileisti; išsigimti, sulaukėti’ DP, SD, SD3; *-grynti* ‘pasidaryti neturtingam’ DP, SD; *apkursti* BB, SD3; *-liesti* ‘liesėti, lysti, džiūti’ BB, SD; *-plasti* ‘eiti platyn, plėstis į šalis’ Mž, DP; *atpigti* BP, SD, SD3; *-rykšti* ‘išryškėti, išeiti aikštėn, pasireikšti, atsirasti’ Mž, DP; *vėsti* DK, SD3. Po keletą denominatyvų pavartoti tik vieno autoriaus, pavyzdžiui: *draugti* ‘darytis draugu, imti draugauti’, *išmažti*, *nukalsti*, *su(sis)gėsti* DP; *sudrugti* ‘bendrauti’, *skaisti* ‘blizgėti, spindėti, šviesti’ BB. Net 22 denominatyviniai fientyvai užfiksuoti tik K. Sirvydo darbuose, pavyzdžiui: *baisti* ‘darytis baisiam, baisėti’, *balksti* ‘balti, balsti’; *apdulkti*, *drūsti* ‘drūtėti, eiti drūtyn’, *gelsti*, *juosti* ‘darytis juodam, juodėti’, *karsti* ‘darytis karčiam; prk. apimti nepasitenkinimui, nusivylimui’; *laibti*, *lysti* ‘darytis liesam, liesėti’, *minkšti*, *palšti* ‘darytis pašam, pilkėti, blukti, šviesėti’, *plikti* ‘netekti natūralios dangos (plaukų...)', *nuskursti*, *stropti* ‘stiprėti, darytis žvalesniam’; *sunkti*, *įsusti* ‘aptekėti niežais, susu’, *šašti* ‘šašams darytis, rasti, nižti, krūpti, kramti’, *pašjurpti* ‘nuo šalčio, iš baimės darytis nelygiam dėl atsiradusių smulkių rauplelių (apie odą)’, *šlapti*, *sutiršti*, *žilti*, *žūti* ‘žuvis gaudyti, žvejoti, žuvauti’.

Itin iškalbingas atrodo atskirų autorių vartojamų fientyvų kiekybinis santykis, plg. M. Mažvydo pavartoti 5 fientyvai, J. Bretkūno – 16, M. Daukšos – 17, o K. Sirvydo – net 40 (!). Tokia denominatyvų vartoseną senojoje raštijoje turėtų liudyti tiriamojo darybinio modelio produktyvumą: fientyvų daryba ypač būdinga rytiniam rašto variantui (ir rytų aukštaičių tarmėms) ir ne tokia produktyvi vakariniame rašto variante (ir Mažosios Lietuvos tarmėse). Tačiau konkrečių veiksmažodžių paplitimas ir produktyvumas, LKŽ duomenimis, nebūtinai sutampa su analizuojamų raštų situacija. Beveik pusė tiriamuosiuose raštuose užfiksuotų veiksmažodžių vartojami visoje Lietuvoje, pavyzdžiui: *akti, blūsti, kursti, balti, blykšti, dykti, dulkti, gelsti, gėsti, kalsti, karsti, lygti, lysti, lobti, pigti, plikti, skursti, sunkti, susti, sveikti, šašti, šturpti, šlapti, vėsti, žilti*.

Keletas denominatyvų paplitę aukštaičių tarmėse, pavyzdžiui:

juosti ‘darytis juodam, juodėti’ Pociūnėliai (Radviliškio r.), Baisogala (Radviliškio r.), Ramygala (Panevėžio r.); *Žvirgždaičiai* (Šakių r.), *Daukšiai* (Marijampolės r.), *Skirsnemunė* (Jurbarko r.), *Keturvalakiai* (Vilkaviškio r.), *Vilkaviškis*, *Geistarai* (Vilkaviškio r.), *Žsliai* (Kaišiadorių r.); *Miroslavas* (Alytaus r.), *Leipalingis* (Druskininkų r.), *Lazdijai*, *Krosna* (Lazdijų r.), *Rodūnia* (Baltarusija);

žūti ‘žuvis gaudyti, žvejoti, žuvauti’ *Kavarskas* (Anykščių r.), *Aleksandravėlė*, *Jūžintai*, *Obeliai*, *Salos* (Rokiškio r.); *Aviliai*, *Salakas*, *Dusetos* (Zarasų r.); *Alanta*, *Anturkė*, *Dubingiai*, *Giedraičiai*, *Skudutiškis*, *Suginčiai*, *Videniškiei* (Molėtų r.); *Kuktiškės*, *Saldutiškis*, *Sudeikiai*, *Tauragnai*, *Vyžuonos* (Utenos r.); *Ceikiniai*, *Daugėliškis*, *Linkmenys*, *Palūšė*, *Paringys*, *Rimšė*, *Tverečius* (Ignalinos r.); *Kaltanėnai*, *Labanoras*, *Strūnaitis* (Švenčionių r.); *Gelvonai*, *Šešuoliai*, *Vidiškiai* (Ukmergės r.), *Kiaukliai* (Širvintų r.), *Maišiagala*, *Paberžė* (Vilniaus r.); *Gervėčiai* (Baltarusija), *Drskž*;

baisti ‘pasidaryti baisu’ Pociūnėliai, *Šeduva* (Radviliškio r.); *Pandėlys* (Rokiškio r.); *Kupiškis*, *Vajasiškis* (Zarasų r.), *Tauragnai* (Utenos r.); *Daugėliškis*, *Paringys* (Ignalinos r.); *Adutiškis* (Švenčionių r.);

išmažti *Skriaudžiai* (Jurbarko r.), *Geistarai* (Vilkaviškio r.), *Užpaliai* (Utenos r.), *Vilkaviškis*, *Bartninkai* (Vilkaviškio r.), *Šimkaičiai* (Jurbarko r.), *Švenčionys*, *Seredžius* (Jurbarko r.), *Baisogala* (Radviliškio r.), *Veiveriai* (Prienu r.);

balkesti ‘balti, balsti’ *Bartninkai* (Vilkaviškio r.), *Liškiava* (Varėnos r.), *Leipalingis* (Druskininkų r.).

Mažosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto tarmėse užrašytas veiksmožodis *stokti* ‘pristigti’ Gumbinė, Katyčiai, Kintai, Rusnė (Šilutės r.), Priekulė, Dovilai (Klaipėdos r.), Klaipėda, jis fiksuojamas šio krašto bibliografiniuose ir kituose šaltiniuose (Pilypo Ruigio, Frydricho Hako, Kristijono Gotlybo Milkaus, Jokūbo Brodovskio, Frydricho Kuršaičio, Aleksandro Kuršaičio, Augusto Šleicherio, Georgo Neselmano, *Clavis Germanico-Lithvana*, Makso Nydermano žodynuose, Baltramiejaus Vilento Enchiridione ir kt.), Liudviko Gedimino Rėzos, Viliaus Kalvaičio užrašytose dainose, rašytojų kūriniuose (Kristijono Donelaičio, Ievos Simonaitytės, Vydūno, Gabrielės Petkevičaitės-Bitės), Rytų Prūsijos laikraščiuose.

Kai kurie veiksmožodžiai ypač reti, jų paplitimas nerodo ryškesnės lokalizacijos, pavyzdžiui: *liesti* ‘liesėti, lysti, džiūti’ Šaukėnai (Kelmės r.), Šiauliai, Kalvarija, Vydūnas; *palšti* ‘darytis pašam, pilkėti, blukti, šviesėti’ Lioliai (Kelmės r.), Baisogala, Pociūnėliai (Radviliškio r.), Geistarai (Vilkaviškio r.); *sutiršti* Veiveriai (Prienų r.), Simono Daukanto raštai; *draugti* ‘darytis draugu, imti draugauti’ Salantai (Kretingos r.), Linkuva (Pakruojo r.); *minkešti* Skirsnemunė, Veliuona (Jurbarko r.), Antano Baranausko Biblijos vertimas; *-plasti* ‘eiti platyn, plėstis į šalis’ Mosėdis (Skuodo r.), Tirkšliai (Telšių r.), Veiviržėnai (Klaipėdos r.), Simono Daukanto raštai; Grūžiai (Pasvalio r.), Dusetos (Zarasų r.); *stropiti* ‘stiprėti, darytis žvalesniam’ Luokė (Telšių r.), Varniai (Telšių r.), Krosna (Lazdijų r.).

Veiksmožodis *kiesti* ‘kietėti, prk. būti nejautriam’ užfiksuotas tik senojoje raštijoje ir senesniuose leksikografiniuose šaltiniuose – Frydricho Kuršaičio, Georgo Neselmano žodynuose, Samuelio Boguslavo Chylinskio Biblijoje, Simono Vaišnorio traktate *Margarita theologica*.

Keli denominatyviniai veiksmožodžiai gali atspindėti tiriamųjų raštų epochos vartoseną. Denominatyvas *-rykšti* ‘išryškėti, išeiti aikštėn, pasireikšti, atsirasti’ užrašytas tik M. Mažvydo ir M. Daukšos tekstuose²¹. Veiksmožodis *-grynti* ‘pasidaryti neturtingam’ paliudytas tik M. Daukšos ir K. Sirvydo darbuose. J. Bretkūno naujadarai galėtų būti denominatyviniai veiksmožodžiai *sudrugti* ‘bendrauti’ ir *skaisti* ‘blizgėti, spindėti, šviesti’, o K. Sirvydo – *drūsti* ‘drūtėti, eiti drūtn’ ir *laibti* ‘eiti laibyn, laibėti’.

²¹ Jį vartojo ir Simonas Daukantas, galėjęs nusižiūrėti iš Martyno Mažvydo ir Mikalojaus Daukšos.

Išvados

1. Tiriamųjų senųjų raštų intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių nominacinėje sistemoje dominuoja motyvuotoji leksika – ji sudaro 65 procentus. Didžiausią vedinių dalį, beveik 70 procentų, sudaro deverbatyvai, denominatyvai sudaro 30 procentų.
2. Analizuojamieji denominatyviniai veiksmažodžiai priklauso fientyviniam žodžių darybos tipui: jų darybos reikšmė yra ‘darytis, tapti tokiu ar tuo, įgyti / patirti tai, kas pasakyta pamatiniu žodžiu’. Fientyvinę semantiką sustiprina dominuojančios būtojo laiko, paprastai priešdėlinės, formos. Pamatiniai šių veiksmažodžių žodžiai yra konkretieji ir abstraktieji būdvardžiai bei daiktavardžiai, iš kurių afiksinės nominacijos būdu – paradigmacija – sudaromi fientyviniai ar, rečiau, statyviniai veiksmažodžiai. Be to, verbalizacijos procese svarbus vaidmuo tenka pagalbinei darybos priemonei – tarpui ir formantui *sta*, kurie priskiria veiksmažodžius fientyvų darybos kategorijai.
3. Fientyvinio darybos tipo centrą sudaro deadjektyvai (76 procentai), periferiją – desubstantyvai (24 procentai).
4. Didžiausią deadjektyvų dalį, 76 procentus, sudaro ilgosios šaknies veiksmažodžiai. Desubstantyvų didesnę dalį taip pat sudaro ilgosios šaknies veiksmažodžiai. Morfonologinė šaknies struktūra, ypač „sunkios“ šaknys, liudija šio nominacijos būdo naujumą.
5. Dauguma deadjektyvų yra lietuvių kalbos dariniai. Bendraisiais rytų baltų deadjektyvais galima laikyti 27 procentus fientyvų, tik du deadjektyvai skirtini baltų-slavų sluoksniui. Desubstantyvų grupėje tėra du bendrieji rytų baltų veiksmažodžiai.
6. Denominatyvų darybai nebūdinga kokybinė šaknies balsių kaita: 90 procentų veiksmažodžių kopijuoja pamatinio žodžio šaknies struktūrą. Archajiškosios balsių kaitos užfiksuoti tik 4 atvejai: *lysti* : *liesas*, *-drugti* : *draugas*, *susti* : *sausas*, *tukti* : *taukai*.
7. Tiriamųjų denominatyvų semantiką eksplicitiškai, rečiau implicitiškai, lemia pamatinių būdvardžių ir daiktavardžių semantika. Pagal leksiniu motyvatoriumi nusakomas ypatybes / objektus nustatyti septyni denominatyvinių veiksmažodžių motyvacijos modeliai: koloratyvusis, morfologinis, fiziomorfologinis, psichomorfologinis, posesinių ir socialinių santykių, saporinis, terminis.

- 7.1. Gausiausias yra fiziomorfologinis motyvacijos modelis (42 procentai). Šio motyvacijos modelio fientyvų leksiniai motyvatoriai būdvardžiai ir daiktavardžiai eksplicitiškai apibūdina šešias žmogui ar gyvūnui būdingas ypatybes – laibumą / storumą, plaukuotumą / plikumą, šašuotumą – kūno paviršiaus nelygumą, sveikumą / negalią.
- 7.2. Antras pagal gausumą yra morfologinis motyvacijos modelis (20 procentų), kurio leksiniai motyvatoriai apibūdina superficinius ir interninius negyvų objektų požymius ar negyvus objektus.
- 7.3. Koloratyvusis motyvacijos modelis sudaro 18 procentų. Eksplicitinių leksinių motyvatorių inventorių sudaro būdvardžiai, kurie perteikia baziųjų spalvų, atspalvių bei žibėjimo sąvokas.
- 7.4. Psichomorfologinio motyvacijos modelio veiksmožodžiai, kurių leksiniai motyvatoriai apibūdina psichines-emocines žmogaus ypatybes, senuosiuose raštuose paliudyta nedaug, jie sudaro vos 1 procentą. Tačiau šį motyvacijos modelį implicitiškai papildo kitų MM perkeltinės reikšmės veiksmožodžiai.
- 7.5. Posesinių–socialinių santykių motyvacijos modelį, eksplikuojantį turėjimo / neturėjimo, tarpusavio santykius, egzistenciją, sudaro 18 procentų denominatyvų. Jų leksiniai motyvatoriai yra įvairūs, nesudaro kokios nors vieningos grupės.
- 7.6. Saporiniam ir terminiam motyvacijos modeliams, kurių leksiniai motyvatoriai nusako skonį ir temperatūrą, priklauso tik du veiksmožodžiai.
- 7.7. Motyvacijos modelių ribos yra difuziškos: implicitiškai motyvuojami veiksmožodžiai dažnai pereina į psichomorfologinį MM. Metaforizacijos kryptis yra tipiška – nuo konkretaus prie abstraktaus. Metaforų ištakos sritis paprastai būna fizinė ar fiziologinė, o tikslo sfera – emocinė, psichologinė ar abstrakti.
8. Denominatyvinių veiksmožodžių pasiskirstymas senuosiuose raštuose netolygus. Daugiausia denominatyvų paliudyta K. Sirvydo darbuose (40 veiksmožodžių), perpus mažiau užfiksuota M. Daukšos (17) ir J. Bretkūno (16) tekstuose, vos 5 pavartoti M. Mažvydo. Tarmių duomenys ne visai paremia tokią denominatyvų distribuci-

ją, tačiau rodo tą pačią denominatyvinių veiksmažodžių tendenciją – jie būdingesni vidurio ir rytų Lietuvos tarmėms.

9. Denominatyvinių veiksmažodžių darybos tipui įtakos turėjo anksčiau susiformavusių intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių turinio ir formos ypatumai – intranzityvinė, būsenos kitimo reikšmė. Naūjos morfologinės raiškos yra kognityvinių operacijų rezultatas. Šios kognityvinės operacijos atspindi proto gebėjimą kurti naujus žodžius interpretuojant jau esamus.

Literatūra ir šaltiniai

- Buck 1949 – Carl Darling Buck. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages: A Contribution to the History of Ideas*. Chicago: University of Chicago Press.
- Clark and Clark 1979 – Eve V. Clark and Herbert H. Clark. When nouns surface as verbs. *Language* 55, 767–811.
- Derksen 2015 – Rick Derksen. *Etymological dictionary of the Baltic inherited lexicon*. Leiden, Boston: Brill.
- Drukteinytė 2002 – Vaida Drukteinytė. Perkeltinė metaforinė reikšmė ir sintagminė jos charakteristika. *Vārds un tā pētišanas aspekti: rakstu krājums* 6, 313–322.
- Endzelynas 1957 – [Janis] Endzelynas. *Baltų kalbų garsai ir formos*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 172–174.
- Gerdts, Marlett 2008 – Donna B. Gerdts, Stephen A. Marlett. Introduction: the Form and Function of Denominal Verb Constructions. *International Journal of American Linguistics*. Volume 74, no. 4, October 2008, 409–422.
- Gorbachov 2007 – Yaroslav Gorbachov. *Indo-European origins of the nasal inchoative class in Germanic, Baltic and Slavic*. PhD Dissertation, Harvard University.
- Gorbachov 2014 – Yaroslav Gorbachov. The origin of the Baltic inchoative in *-sta-*. An overlooked Proto-Baltic sound law. *Indogermanische Forschungen* 119, 21–53.
- Gottfurcht 2008 – Carolyn A. Gottfurcht. *Denominal Verb Formation in English*. Dissertation. Northwestern University, Evanston, Illinois.
- Hamp 1978 – Eric P. Hamp. Sound Change and the Etymological Lexicon. *Papers from the Parasession on the Lexicon*. Chicago Linguistic Society, 184–195.
- Haspelmath, Sims 2010 – Martin Haspelmath, Andrea D. Sims. *Understanding Morphology*. 2nd edition. London: Hodder Education.
- Hauzenberga-Šturma 1970 – Edīte Hauzenberga-Šturma. Ergänzende Bemerkungen zum baltischen *-sta-*Präsens. *Donum Balticum. To Professor Christian S. Stang on the occasion of his seventieth birthday 15 March 1970*. Velta Rūķe-Draviņa (ed.). Stockholm: Almqvist & Wiksell, 181–187.
- Hofmann 1956 – Erich Hofmann. Die baltischen Verba mit Nasal infix. *Zeitschrift für Slavische Philologie*. Vol. 25, No. 1, 58–66.
- IEW – Julius Pokorny. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern-München: Francke, 1959.

- Karaliūnas 1987 – Simas Karaliūnas. *Baltų kalbų struktūrų bendrybės ir jų kilmė*. Vilnius: Mokslas.
- Jakaitienė 1980 – Evalda Jakaitienė. *Lietuvių kalbos leksikologija*. Vilnius: Mokslas.
- Karulis 1992 – Konstantīns Karulis. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. T. 1–2. Rīga: Avots.
- Kaukienė 1994 – Audronė Kaukienė. *Lietuvių kalbos veiksmažodžio istorija*. Klaipėda: Rytas.
- Kaukienė 2002 – Audronė Kaukienė. *Lietuvių kalbos veiksmažodžio istorija 2*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Kazlauskas 1968 – Jonas Kazlauskas. *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*. Vilnius: Mintis.
- Kuiper 1937 – Franciscus Bernardus Jacobus Kuiper. *Die indogermanischen Nasalpräsentia: Ein Versuch zu einer morphologischen Analyse*. Amsterdam: N. V. Noord-Hollandsche Uitgeversmaatschappij.
- Kuryłowicz 1964 – Jerzy Kuryłowicz. *The Inflectional Categories of Indo-European*. Heidelberg: Carl Winter.
- Lakoff 1987 – Georg Lakoff. *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lanzweert 1984 – René Lanzweert. *Die Rekonstruktion des Baltischen Grundwortschatzes*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- LEW – Ernst Fraenkel. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Winter; Göttingen: Vandenhoeck u. Ruprecht, 1955–1965.
- LKG – *Lietuvių kalbos gramatika*, t. 2. Red. K[azys] Ulvydas. Vilnius: Mintis, 1971.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*. Red. Gertrūda Naktinienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008. Prieiga internetu: <http://www.lkz.lt>.
- Lubienė 2015 – Jūratė Lubienė. *Lietuvių kalbos mikonimai: nominacija ir motyvacija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Marchand 1969 – Hans Marchand. *The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation. A Synchronic-Diachronic Approach*. München: Beck.
- Mažiulis PEŽ – Vytautas Mažiulis. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*, t. 1. Vilnius: Mokslas; t. 2–3. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla; t. 4. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1988–1997.
- ME – Karlis Mühlhensbachs. *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. I–IV sēj. Rīga: Izglītības ministrija, 1923–1932.
- Mikašauskienė 2018 – Raimonda Mikašauskienė. *Intarpiniai ir sta kamieno veiksmažodžiai senoje lietuvių raštijoje*. Daktaro disertacija. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Oettinger 1979 – Norbert Oettinger. *Die Stammbildung des hethitischen Verbums*. Erlanger Beiträge zur Sprach- und Kunstwissenschaft, Bd. 64. Nürnberg: Carl.
- Ostrowski 2004 – Norbert Ostrowski. Keli šaknies *-sk-*, *-šk-* veiksmažodžiai. *Baltistica* XXXIX (2), 195–197.
- Pakalniškienė 1993 – *Lietuvių kalbos intarpiniai ir sta-kamieniai veiksmažodžiai*. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas.
- Pakalniškienė 1996 – Dalia Pakalniškienė. Lietuvių kalbos intarpinių ir *sta*-kamienių veiksmažodžių diachroniniai sluoksniai. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, t. XXXVI. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 83–86.
- Pakalniškienė 2000 – Dalia Pakalniškienė. Intarpiniai ir *sta*-kamieniai denominatyvai – lietuvių kalbos inovacija. *Veiksmažodžio raidos klausimai. Tiltai*, priedas nr. 1. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 71–89.

- Pakalniškienė 2001 – Dalia Pakalniškienė. Lietuvių ir latvių kalbų intarpiniai bei *sta*-kamieniai veiksmazodžiai: bendrybės ir skirtybės. *Vārds un tā pētīšanas aspekti* 5. Liepāja: LiePa, 358–366.
- Pakerys 2004 – Jurgis Pakerys. Dėl lietuvių kalbos priesaginių denominatyvinių veiksmazodžių semantikos. *Acta Linguistica Lithuanica* 50, 55–77.
- Pakerys 2005 – Jurgis Pakerys. *XVI a. Mažosios Lietuvos spaudinių mišriųjų ir priesaginių veiksmazodžių daryba*. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas.
- Pakerys 2006 – Jurgis Pakerys. Dabartinės lietuvių kalbos priesagos *-ėti* denominatyviniai statyvai. *Baltistica* 41 (1), 67–86.
- Pakerys, Rimkutė, Utka 2012 – Jurgis Pakerys, Erika Rimkutė, Andrius Utka. Lietuvių kalbos denominatyviniai veiksmazodžiai ir greta jų vartojami pamatiniai žodžiai (tekstyno tyrimas). *Darbai ir dienos* 58, 81–92.
- Paulauskienė 1994 – Aldona Paulauskienė. *Lietuvių kalbos morfologija*. Paskaitos lituanistams. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Schmalstieg 2000 – William R. Schmalstieg. *The Historical Morphology of the Baltic Verb*. JIES Monograph No. 37. Washington DC.
- Schmid 1963 – Wolfgang Paul Schmid. *Studien zum baltischen und indogermanischen Verbum*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Skardžius 1943 – Pranas Skardžius. *Lietuvių kalbos žodžių daryba*. Vilnius.
- Smoczyński SEJL – *Słownik etymologiczny języka litewskiego*. Wydanie drugie, poprawione i znacznie rozszerzone. Na prawach rękopisu. 2016. [https://dl.dropboxusercontent.com/u/21280621/Smoczy ski W. Słownik etymologiczny języka litewskiego.pdf](https://dl.dropboxusercontent.com/u/21280621/Smoczy%20ski%20W.%20Słownik%20etymologiczny%20języka%20litewskiego.pdf).
- Stang 1942 – Chr[istian] S. Stang. *Das slavische und baltische Verbum*. Oslo: Dybwad.
- Stang1966 – Chr[istian] S. Stang. *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*. Oslo, Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget.
- Stiebels 1998 – Barbara Stiebels. Complex denominal verbs in German and the morphology-semantics interface. Geert Booij & Jaap van Marle (eds.). *Yearbook of Morphology* 1997. Dordrecht: Kluwer, 265–302.
- Strunk 1967 – Klaus Strunk. *Nasalpräsentien und Aoriste. Ein Beitrag zur Morphologie des Verbums im Indo-Iranischen und Griechischen*. Heidelberg: Carl Winter.
- Urbutis 2009 – Vincas Urbutis. *Žodžių darybos teorija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Urbas 1996 – Dominykas Urbas. *Martyno Mažvydo raštų žodynas*. Vinius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Villanueva Svensson 2010 – Miguel Villanueva Svensson. Baltic *sta*-presents and the Indo-European desiderative. *Indogermanische Forschungen*. Volume 115. De Gruyter, 204–233.
- Villanueva Svensson 2016 – Miguel Villanueva Svensson. Zero-grade denominative nasal and *sta*-presents in Baltic. *Baltistica* LI (1), 37–59.

Dalia Pakalniškienė

THE INFIXED AND *STA*-STEM DENOMINATIVE VERBS ATTESTED IN THE OLD SCRIPTS OF LITHUANIAN: NOMINATION AND MOTIVATION

Summary

The article presents the analysis in onomasiological system of one group of infixated and *sta*-stem verbs attested in the old Lithuanian scripts, denominatives in particular, derived from adjectives and nouns.

The verbs analyzed represent the fientive type of word formation encompassing three most prominent features of derivation – the derivational meaning, the lexico-grammatical character of base word and the derivational affix. The derivational meaning of these words is ‘to become or to acquire/experience something which is denoted by the base word’. The semantics of fientives is reinforced by domineering past tense forms, usually prefixed ones. The primary words are usually adjectives and nouns both specific and abstract which by the means of affixal nomination – paradigmation – are used to form fientives or, more rarely, stative verbs. What is more, in the process of verbalization, a significant role is played by additional means of derivation, namely, the infix and affix *sta*, which, similarly to verb suffixes, assign the verb to respective derivational category such as causative, iterative, perfective, inchoative, fientive verbs, etc.

The center of fientive derivational type is comprised of deadjectives (77 per cent in total), while desubstantives stand in the periphery of this type (23 per cent). The qualitative vowel gradation is not characteristic to the formation of denominatives – 90 per cent of all these words duplicate the root structure of a base word. Only four cases of archaic vowel gradation have been detected: *lysti* ‘to become slim’ : *liesas* ‘slim’, *-drugti* ‘to communicate, to become friends with someone’ : *draugas* ‘a friend’, *susti* ‘to become dry; to have itchy skin; to languish, perish’ : *sausas* ‘dry’, *tukti* ‘to become overweight’ : *taukai* ‘animal fat’.

The semantics of denominatives analyzed is determined explicitly (in rarer cases, implicitly) by semantics of base adjectives and nouns. According to properties/objects denoted by lexical motivator, seven motivational models of denominative verbs have been established: colourative,

morphological, physiomorphological, psychomorphological, the model of possession and social relationship, gustatory, and thermal one. The boundaries of motivational models are unstable, however: the verbs motivated implicitly are bound to transpass to the psychomorphological MM. The direction of metaphorisation is typical – metaphoric expressions tend to be drawn from concrete aspects to abstract ones. The source domain of metaphors is usually physical or physiological state, the target domain being emotional, psychological or abstract state.

The distribution of denominative verbs is not consistent in the old scripts in question. The most abundant number of denominatives (accounting to 40 verbs) have been attested in the works of Sirvydas, almost half this number were recorded by Daukša (17 verbs) and Bretkūnas (15 verbs), only 5 denominative verbs were recorded by Mažvydas. The data of Lithuanian dialects does not entirely reflect the before mentioned distribution of denominatives, however, it demonstrates the common tendency of denominative verbs – they are more frequently used in the Middle and Eastern dialects of the Lithuanian language.